

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

AYDAN İLKİN qızı DAVUDZADƏ

**ÜMUMTƏHSİL ORTA MƏKTƏBLƏRİNDƏ İNGİLİS DİLİNİN TƏDRİSİNDƏ
YENİ PEDAQOJİ TEXNOLOGİYALARDAN İSTİFADƏ**

İxtisaslaşma: HSM – 060103 – Xarici dilin tədrisi metodikası və metodologiyası

Magistr elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş

DİSSERTASIYA

Elmi rəhbər: _____

P.f.d., dos. Afət Şövkət qızı Namətova

BAKI – 2022

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ	3
I FƏSİL. YENİ PEDAQOJİ TEXNOLOGİYALARIN NƏZƏRİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ.....	7
1.1. Pedaqoji texnologiya anlayışı və pedaqoji texnologiyaların təsnifatı	7
1.2. İngilis dilinin tədrisində yeni pedaqoji texnologiyalardan istifadənin əhəmiyyəti və ona verilən tələblər	15
II FƏSİL. YENİ PEDAQOJİ TEXNOLOGİYALARDAN İSTİFADƏNİN METODOLOGİYASI.....	27
2.1. Yeni pedaqoji texnologiyalar vasitəsilə ingilis dili tədrisinin səmərəli təşkili üsulları	27
2.2. İngilis dilinin tədrisində istifadə olunan yeni pedaqoji texnologiyaların növlərinə dair nümunələr.....	36
III FƏSİL. İNGİLİS DİLİ TƏDRİSİNİN YENİ PEDAQOJİ TEXNOLOGİYALAR VASİTƏSİLƏ TƏŞKİLİ.....	49
3.1. Tədrisdə yeni pedaqoji texnologiyalardan istifadə zamanı meydana gələn problemlər və onların həlli yolları	49
3.2. Eksperimental tədris və onun nəticələrinin təhlili.....	57
NƏTİCƏ.....	66
İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT	70

GİRİŞ

Çox mürəkkəb hadisə olan dil insanı digər canlılardan fərqləndirən ən əsas məziyyətdir. Dil yer üzündəki hər bir millət üçün milli qürurun, milli mənləyin, bütün maddi və mənəvi dəyərlərin, elmi və bədii yaradıcılığın ən dəyərli xəzinəsidir. Belə bir həqiqəti qəbul etmək lazımdır ki, dil mədəniyyətdir, mədəniyyət isə dildir və bu iki məfhumun bir-birindən ayrılıqda mövcud olması mümkün deyil. İnkişafın ilkin və ən əhəmiyyətli göstəricilərdən biri olan dil xarici aləmdə özünü tapmaq, elmi bilikləri artırmaq, dünyada və ətrafımızda baş verən hadisələri şərh etmək üçün ən mühüm vasitədir. Görkəmli dilçi alim M.Əsgərov dili insan təfəkkürünün və ümumi inkişafının məhsulu hesab edir [8]. F.Veysəlli isə qeyd edir ki, ünsiyyət vasitəsi hesab edilən dil J.J.Russoya görə hisslərin və emosiyaların ifadəsidir [29].

Bu günün reallıqlarından biri də budur ki, elm və texnologiya həddindən artıq sürətlə inkişaf etməkdədir. Müasir dünyada baş verən ən kiçik bir texnoloji yenilik belə bütün dünya əhalisinin həyat və iş tərzinə kifayət qədər təsir göstərə bilər. Xüsusilə təlim-təbiiyə, təhsil və onu idarəetmə metodlarından söhbət getdiyi halda sözügedən təsirin əhəmiyyətini xüsusi olaraq vurğulamaq lazımdır. Yeni pedaqoji texnologiyalar təlim-təbiiyə və təhsil sahələrində daha geniş imkanlar yaradaraq sürətli nailiyyətlər əldə etməyə imkan verir. Əgər dünənə kimi kitab təhsilin ən mühüm informasiya mənbəyi hesab olunurdusa, bu gün o, yeni texnoloji vasitələr və virtual öyrənmə mühiti ilə qarşı-qarşıyadır.

İnformasiya və rabitə texnologiyasının inkişafı bir proses kimi təhsilin də inkişafına güclü təsir göstərmişdir və bu təsir zaman keçdikcə daha da genişlənməkdədir. Bu inkişafın axarına düşməyin ən başlıca yollarından biri isə yeni bir dil mənimsəməkdir.

Dil təkəcə özünü formalaşdırma deyil, həm də düşüncələrin formalaşdırılması vasitəsidir. Fərqli dillərdə fikir ifadə etmə zehni qabiliyyətlərin inkişafı üçün əla fürsətlər təmin edir. Xarici dil öyrənərkən digər mədəniyyətlərin nümayəndələrinin ətraf aləmdə baş verən hadisələrə fərqli baxış bucağından yanaşdığını müşahidə edə bilərik. Yeni bir dili mənimsəməklə dünyadakı fərdi mənzərəmiz daha mürəkkəb və təsəvvürlü olur, digər

insanlarla müqayisədə daha sürətli düşünürük. İngilis dilinin mənimsənilməsi bu mövzuda çox geniş imkanlar verir.

İstənilən bir dilin təsiri 3 faktorla şərtlənir:

1. Ana dili kimi işlədilməsi;
2. Hər hansı dövlətin (dövlətlərin) rəsmi dili olması;
3. Dövlət məktəblərində xarici dil səviyyəsində öyrədilməsi.

Mövzunun aktuallığı. Hər hansı xarici dilin mənimsənilməsi olduqca böyük əhəmiyyətə malik bir proses olduğundan onun hansı metod və üsullarla, hansı pedaqoji texnologiyalardan istifadə vasitəsilə tədris edilməsi də olduqca mühüm bir məsələdir. Xüsusilə erkən yaşlardan təməli qoyulan və orta məktəbdə təkmilləşdirilməsi üçün daha çox zaman və imkan olan ingilis dilinin müasir pedaqoji texnologiyalar vasitəsilə tədrisi dövrün tələbi kimi təhsil sahəsində diqqət mərkəzində olmalıdır. İngilis dilinin tədrisində müasir pedaqoji texnologiyalardan istifadə şagirdin bu prosesdə öz məsuliyyətini dərk edərək dərs prosesində fəal iştirak etməsinə, dilöyrənmənin yalnız müəllimin təlimatlarından ibarət olmadığını, interaktiv bir proses olduğunu və bunun üçün istər dərs prosesində, istərsə də dərskənar vaxtlarda həmin dildə ünsiyyətin əhəmiyyətini anlayaraq öz üzərində daha çox çalışmasına şərait yaradır.

Tədqiqatın predmeti ümumtəhsil orta məktəblərində yeni pedaqoji texnologiyaların ingilis dilinin tədrisi prosesinə tətbiqidir.

Tədqiqatın obyektini yeni pedaqoji texnologiyalardan istifadə etməklə ümumtəhsil orta məktəblərində ingilis dilinin səmərəli şəkildə tədrisi prosesidir.

Tədqiqatın əsas məqsəd və vəzifələri. Məlumdur ki, xarici dil tədrisinin əsas istiqaməti tədrisin effektiv, səmərəli və məqsədyönlü şəkildə həyata keçirilməsidir. İngilis dilinin tədrisi zamanı yeni pedaqoji texnologiyalardan istifadə də məhz bu istiqamətə yönləndirilməlidir. Başqa sözlə, yeni pedaqoji texnologiyalardan istifadə o zaman səmərə verə bilər ki, dil tədrisinin effektivliyinə töhfə verməyə yönəlmiş olsun. Əks halda, dil tədrisinin müasir dövrün tələblərinə uyğunlaşdırılması tam şəkildə həyata keçirilə bilməz. Odur ki, bu tədqiqat işinin əsas məqsədi ingilis dilinin xarici dil kimi tədrisi zamanı

istifadə edilən yeni pedaqoji texnologiya metodlarını, onların növlərini və tətbiq edilmə üsulları araşdırmaq, müasir dövr üçün bu metodların əhəmiyyətini və onlara verilən tələbləri göstərmək, həmçinin həmin metodların tətbiqi zamanı meydana gələn problemlərin həlli yollarını müəyyən etməkdir.

Tədqiqat işinin qarşısında duran əsas vəzifələr isə aşağıdakılardır:

- tədris prosesində pedaqoji texnologiyalardan istifadənin əhəmiyyətini müəyyənləşdirmək;
- ingilis dilinin tədrisində yeni pedaqoji texnologiyalardan istifadə mövzusu ilə bağlı elmi-metodik və nəzəri ədəbiyyatı müqayisəli şəkildə təhlil edib araşdırmaq, o cümlədən müxtəlif metodist və dilçilərin mövzuya dair fikirləri ilə tanış olmaq;
- ingilis dilinin tədrisində istifadə edilən yeni pedaqoji texnologiyaların səciyyəvi xüsusiyyətlərini və yeni metodlardan səmərəli istifadə yollarını müəyyən etmək;
- ingilis dilinin tədrisində yeni pedaqoji texnologiyalardan istifadə zamanı meydana gələ biləcək problemləri müəyyənləşdirmək və onların mümkün həlli yollarını göstərmək;
- aparılmış eksperimentə əsasən ümumtəhsil orta məktəblərində ingilis dilinin tədrisində yeni pedaqoji texnologiyalardan istifadə ilə bağlı mümkün nailiyyət dərəcəsini müəyyənləşdirib təqdim etmək.

Tədqiqatın informasiya bazası və işlənməsi metodları. Tədqiqat işinin hazırlanmasında bir sıra yerli və xarici müəlliflərin məqalə və kitablarından, internet materiallarından, mövzu ilə əlaqəli müxtəlif elmi və nəzəri ədəbiyyatlardan istifadə edilmişdir. Tətbiq olunmuş metodlar isə nəzəri-təhlil, pedaqoji müşahidə, statistik təhlil, qruplaşdırma, müqayisəli təhlil və pedaqoji müsahibə metodlarıdır.

Tədqiqatın elmi fərziyyəsi: Müasir dövrdə ümumtəhsil orta məktəblərində ingilis dilinin xarici dil kimi tədrisi zamanı müasir yanaşmaların, fəal və interaktiv metodların, ən yeni İKT vasitələrinin, bir sözlə yeni pedaqoji texnologiyaların tətbiqi vasitəsilə tədrisin keyfiyyətini kifayət qədər yüksəltmək və şagirdlərin ingilis dilini ən asan və səmərəli şəkildə mənimsəməsini təmin etmək mümkündür.

Tədqiqatın elmi yeniliyi aşağıdakılardan ibarətdir:

1. İngilis dilinin tədrisində istifadə edilə biləcək yeni pedaqoji texnologiyaların araşdırılması;
2. Müasir pedaqoji texnologiyaların ümumtəhsil orta məktəblərinin xarici dil tədrisi proqramlarına uyğunlaşdırılması yollarının tədqiqi;
3. Ümumtəhsil orta məktəblərindən birində təşkil edilmiş eksperimentin nəticələrinin nümayişi.

Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti. Bu tədqiqat işi ümumtəhsil orta məktəblərində ingilis dilinin tədrisini yeni pedaqoji texnologiyalar vasitəsilə daha səmərəli şəkildə təşkil etməyin yollarını və bu zaman meydana gələ biləcək problemlərin mümkün həllini təklif edir.

Tədqiqatın praktik əhəmiyyəti. Praktik əhəmiyyətinə görə bu tədqiqat işindən həm ümumtəhsil orta məktəblərində çalışan müəllim və pedaqoqlar, həm də bakalavr və ya magistr pilləsində təhsil alan gələcək xarici dil müəllimləri üçün metodik vəsait və seminarlara hazırlıq materialı kimi istifadə edilə bilər.

Tədqiqatın aprobeiyası. “Ümumtəhsil orta məktəblərində ingilis dilinin tədrisində yeni pedaqoji texnologiyalardan istifadə” adlı magistr dissertasiya işi Azərbaycan Dillər Universitetinin Təhsil 1 fakültəsi nəzdində “Xarici dillərin tədrisi metodikası” kafedrasında aprobeiyadan keçmiş, “Ümumtəhsil orta məktəblərində ingilis dilinin tədrisində yeni pedaqoji texnologiyalardan istifadə” adlı məqalə çapdan çıxmışdır. Tədqiqat işində qeyd olunmuş başlıca müddəalar məqalədə öz əksini tapır.

Dissertasiyanın strukturu. Bu tədqiqat işi giriş, üç fəsil, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Fəsillərin hər biri iki yarımfəsildən ibarətdir. Tədqiqat işinin ümumi həcmi 74 səhifədir. İstifadə edilmiş ədəbiyyat sayı isə 70-dir.

I FƏSİL

YENİ PEDAQOJİ TEXNOLOGİYALARIN NƏZƏRİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

1.1. Pedaqoji texnologiya anlayışı və pedaqoji texnologiyaların təsnifatı

Hər bir xalq dünya mədəniyyətinin inkişafına öz töhfəsini vermişdir, odur ki, dünyada dəyər qazanmış pedaqoji nümunələr ayrı-ayrı xalqlara və ya millətlərə deyil, bütünlükdə bəşər mədəniyyətinə məxsusdur. Bu tarixi-pedaqoji irs özündə daşdığı dəyərə görə dünya xalqları tərəfindən eyni dərəcədə öyrənilməli, tədqiq və təbliğ edilməlidir. İndiki dövrdə bu, böyük aktuallıq kəsb edən bir məsələdir. Zaman keçdikcə həmin irs daha da inkişaf edib zənginləşərək gələcək nəsillər üçün daha yaxşı perspektivin yaradılmasına, həmçinin təhsil və tərbiyənin daha optimal üsulunun tapılmasına imkan yaradır. Bu inkişaf nəticəsində “pedaqogika” anlayışı ideyalar və konsepsiyalar məcmusundan tədricən elmə çevrilmişdir. Hazırda öz aktuallığını və dəyərini qoruyub saxlayan müasir pedaqoji nəzəriyyələr də həmin tarixi inkişafın nəticəsidir.

Tarixə nəzər salsaq, bəşər cəmiyyəti mövcud olandan bəri təlim-tərbiyə məsələsinin daim insanların diqqət mərkəzində olduğunun şahidi olarıq. Məlumdur ki, ibtidai icma quruluşu dövründə heç bir məktəb, yaxud təhsil sistemi mövcud olmamışdır. Quldarlıq quruluşu dövründə artıq kişilər oğlanların, qadınlar isə qızların tərbiyəsi ilə məşğul olmağa başlamışlar. Təlim isə yazı ilə əlaqədar olduğu üçün daha sonralar meydana gəlmişdir. Sivilizasiyanın inkişafı tarixində ilk mədəni inqilab da yazının meydana gəlməsi ilə yaranmışdır. Daha sonralar mədəniyyət təşəkkül tapdıqca elm, təhsil, savad da inkişaf etməyə başlamış, təhsil müəssisələri meydana gəlmiş və zaman keçdikcə onların sayı daha da artmışdır. SSRİ dövründə rus mədəniyyətinə, rus ədəbiyyatına, rus elminə maraq yaranmışdır. Rusiyada təhsillərini davam etdirən bir çox azərbaycanlılar rus dili vasitəsilə dünya mədəniyyətinə yiyələnməyi bacarmış və müxtəlif elmi nailiyyətlərdən xəbərdar olmaq imkanı əldə etmişlər. XIX əsrdə, yəni təhsil modellərində aktuallaşma prosesinin getdiyi bir dövrdə artıq Azərbaycanın bir sıra bölgələrində, o cümlədən Şəki, Şamaxı, Gəncə, Naxçıvan, Bakı və Lənkəranda rus dilində qəza məktəbləri açılmışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, SSRİ dövründə 70 il inzibati amirlik metodu hökm sürsə də, müstəqilliyini bərpa etmiş Azərbaycan hökumətinin özünəməxsus təhsil sistemi, təhsil siyasəti, təhsil və inkişaf konsepsiyası olmuş, daha sonra isə məktəblərin yenidən qurulması ilə əlaqədar olaraq Azərbaycan Respublikası Təhsil Qanunu və təhsil sahəsində islahat proqramları qəbul edilmişdir. Adı çəkilən sənədlərin tələblərinə uyğun olaraq Respublika Pedaqoji Cəmiyyətinin qarşısında aşağıdakı vəzifələr qoyulmuşdur:

1. Yeni insan şəxsiyyətinin hərtərəfli və ahəngdar inkişafını təmin etmək;
2. Şəxsiyyətin formalaşması qanunauyğunluqlarını aşkara çıxarmaq;
3. Qabaqcıl pedaqoji təcrübəni ümumiləşdirmək və yaymaq;
4. Müəllimin təlim-tərbiyə fəaliyyətini nəzəri metodika əsasında işləyib hazırlamaq;
5. Gənc nəslin təlim-tərbiyə işini təşkil etmək [26].

XX əsr yeni təhsil modellərinin və yeni cərəyanların meydana gəldiyi, təhsilin insanları peşəkar fəaliyyətə və həyata hazırlamasının ön plana çəkildiyi bir dövr kimi səciyyələnirdi. Təlim texnologiyasının tarixi XX əsrin ikinci yarısında biliklərin yoxlanılması məqsədilə texniki qurğuların meydana gəlməsindən başlamışdır. XX əsrin 70-80-cı illərində kompüterlərin təlim texnologiyasına daxil olması nəticəsində yeni təlim texnologiyasının əsasının qoyulması, kompüter təliminin əsasında kompüterlərdən istifadə vasitəsilə proqramlaşdırılmış təlimin dayanması və “təlimin kompüter texnologiyası”nın artıq “informasiya texnologiyaları” ilə əvəz olunması diqqəti cəlb edirdi. Bir müddət “texnologiya” təlimdə texniki vasitələrdən istifadə kimi başa düşülürdü. Alimlər belə hesab edirdilər ki, texnologiyadan istifadə qısa müddət ərzində daha çox informasiyanın ötürülməsinə şərait yaradır. Zaman keçdikcə texnologiyaların tədris prosesinin ayrı-ayrı mərhələlərində aktiv şəkildə istifadəsinə yer verilməyə başlandı. 1999-cu ildən «Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində İslahat Proqramı» həyata keçirilməyə başlanmış və bu layihə təlim-tərbiyə prosesinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi və səmərəliliyinin artırılması üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsi istiqamətinə yönəldilmişdir. Eyni zamanda, ilkin müəllim hazırlığı, təhsilin məzmununun təkmilləşdirilməsi, qiymətləndirmənin yeni modelinin işlənib hazırlanması və s. prioritet

məsələlər hesab edilmişdir. İslahatın əsas məqsədi kimi təhsilin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması və bununla da XXI əsrdə ölkənin sosial, siyasi və iqtisadi tələbatlarının ödənilməsi qarşıya qoyulmuşdur. Bu məqsədə nail olmaq üçün Azərbaycan hökuməti bu gün ABŞ, İngiltərə, Yaponiya, Çin, Almaniya, Rusiya, Hollandiya kimi inkişaf etmiş ölkələr və Dünya Bankı, UNISEF, SOROS Fondu kimi təşkilatlarla əməkdaşlıq edir [16]. Təlimin texnologiyalar vasitəsilə təşkilinin dövlət siyasətinin mühüm tərkib hissəsi olması və tədris prosesinin texnologiyalara əsaslanmadan optimal şəkildə təşkilinin qeyri-mümkünlüyü “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası” sənədində öz əksini tapmışdır. “Təhsilin inkişafında mühüm irəliləyişlərə nail olmuş ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarına əsaslanan, yaradıcı düşüncəni inkişaf etdirən və təhsilalanın fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə alan müasir, fəal-interaktiv təlim metodları daha yüksək nəticələr verir” [2]. Həyata keçirilmiş bu islahatlar nəticəsində təhsilin mövcud struktur, forma və məzmun məsələləri yenidən nəzərdən keçirilmiş, yeni tədris metod və formaları müəyyən edilmiş və tədris prosesində yeni optimal metodların istifadəsinə başlanmışdır. Bütün bu proseslər ölkənin təhsil sisteminin dünya təhsil məkanına inteqrasiyasını zəruri etmiş və bir sıra xarici ölkələrlə tədris-təcrübə mübadiləsi həyata keçirilmişdir. Mübadilə prosesi nəticəsində müxtəlif xarici ölkələrin tədris təcrübələri mənimsənilmiş və yeni pedaqoji texnologiyalar Azərbaycan tədris sisteminin mərkəzinə gətirilmişdir. Bu baxımdan hazırda pedaqoji texnologiyaların təhsil sistemində rolu və tətbiq üsulları xüsusi aktualıq kəsb edir. Sözügedən dövrdə müasir təhsil modellərinin meydana gəlməsini yeni pedaqoji texnologiyalardan istifadənin başlanğıcı hesab etmək olar.

“Texnologiya” yunan mənşəli söz olub (“techne” – sənət, bacarıq, “logos” – elm, öyrənmə), sənətə sistemli yanaşma, müəyyən prinsiplər əsasında idarə olunan biliklər sisteminin xüsusi metodlardan istifadə vasitəsilə problemlərin həllinə yönəlmiş tətbiqi üsullarının məcmusu, yaxud hər hansı prosesin yerinə yetirilməsi üçün “üsul və vasitələr haqqında biliklər toplusu” kimi başa düşülə bilər [23]. İşlədildiyi sahələrdən asılı olaraq texnologiyaların bir çox növləri vardır. Bu söz termin kimi istehsalat, kimya sənayesi,

rabitə, iqtisadiyyat və s. kimi müxtəlif sahələrdə müəyyən qədər fərqli mənalarda işlədilir. Sözügedən sahələrdə müəyyən inkişaf yolu keçmiş texnologiya anlayışı tək cə elm və texnikanın müəyyən sahəsinə deyil, təlim prosesinə də daxil olmuş və nəticədə onun digər bir növü – “pedaqoji texnologiya” anlayışı meydana gəlmişdir.

Pedaqogikanın bir predmeti hesab edilən pedaqoji texnologiya əlli illik təkamül yolu keçərək indiki statusuna gəlib çatmışdır. XX əsrin 30-cu illərində ABŞ-da təlimin audiovizual proqramının qəbul edilməsi ilə əsas qoyulmuş pedaqoji texnologiyalar 60-illərdə inkişaf etmiş ölkələrin məktəblərində kütləvi şəkildə tətbiq edilirdi. Həmin illərə qədər “texnologiya” əvəzinə “metodika” terminindən istifadə olunurdu. Texnologiyayı metodikanın inkarı kimi təqdim etməyin doğru olmadığını bildiren prof. Ə.Ə. Ağayev yazırdı: “Yaxşı texnologiyayı tətbiq etmək özü metodikadır” [1, s.247]. Hazırda dünyanın bir çox ölkələrinin orta məktəblərində pedaqoji texnologiyalardan istifadə edilir. Bu istiqamətdə artıq böyük uğurlara nail olunsada, inkişaf hələ də davam etməkdədir. İnkişafın əsas əlaməti “təhsildə texnologiyalar” (technology in education) termininin “təhsil texnologiyaları” (technology of education), sonralar isə “pedaqoji texnologiyalar” (education technology) termini ilə əvəz olunmasıdır. Bu terminlərin dəyişməsi üç dövrü əhatə edir:

1. Birinci dövrdə (XX əsrin 50-ci illərinin əvvəli) məktəblərdə audiovizual vasitələrin (səsyazma və yenidən dinləmə, təsvirlərin proyeksiyası aparatları) kütləvi istifadəsinə başlanmışdır.

2. İkinci dövr (50-ci illərin ortaları - 60-cı illər) təlim prosesində texnoloji yanaşma ilə xarakterizə olunur. Bu dövrdə artıq “təhsil texnologiyası” ifadəsi əvvəlcədən planlaşdırılmış nəticələrə gətirib çıxaran təlim metodlarının məcmusu kimi anlaşılırdı.

3. Üçüncü dövrdə (70-ci illər) audiovizual təlimə keçid baş vermişdir. Bu keçid ən yeni audiovizual təlim vasitələrinin (videomaqnitofonlar, kinoproektorlar, elektron lövhələr, flomasterlə yazılan bloknot-lövhələr və s.) kütləvi istehsalı ilə müşayiət olunmuş, məktəblərdə kompüter laboratoriyaları, displey sinifləri yaradılmış, pedaqoji proqramlaşdırılma vasitələrinin keyfiyyəti və sayı artırılmışdır [5, s.5-6].

“Pedaqoji texnologiya” ifadəsi son illərdə daha çox işlədilən anlayışlardandır. Keçən əsrin 50-ci illərində bu ifadə, əsasən, təlimdə istifadə edilə bilən texniki vasitələr kimi başa düşülürdü. Hazırda isə “pedaqoji texnologiya” dedikdə, yalnız təhsilin elementi deyil, həmçinin onun məqsədi, məzmunu, prosesi, nəticəsi müxtəlif təlim-tərbiyə modelləri və metodları, idarəetmə və qiymətləndirmə vasitələri, həmçinin pedaqoji prosesdə qarşıya qoyulmuş məqsədə nail olmaq üçün faydalı olan, məqsədemüvafiq bilik, bacarıq və vərdişlər formalaşdıran, pedaqoji prosesə nəzarəti həyata keçirən və müsbət nəticələrə gətirib çıxaran pedaqoji ideallar kompleksi nəzərdə tutulur. Ümumiyyətlə, pedaqoji texnologiya mahiyyət etibarilə əvvəlcədən verilmiş xarakteristikalar üzrə kompüter təlimi üçün işlənilib hazırlanmış optimal didaktik proseslərin layihələşdirilməsinin sistemli metodu kimi səciyyələndirilə bilər [20].

XX əsrin ikinci yarısından etibarən pedaqoji texnologiyalar geniş tədqiqata cəlb olunmuş, bir çox pedaqoq-alimlər tərəfindən pedaqoji texnologiyalara müxtəlif təriflər verilmişdir. V.P.Bespalkoya görə, pedaqoji texnologiya fərdilik prinsipi nəzərə alınmaqla müəllim və şagirdlər arasında həyata keçirilən birgə, qarşılıqlı fəaliyyətdir [5, s.8]. Y.T.Lixaçova görə, pedaqoji texnologiya təlim-tərbiyə vasitələrinin forma, metod və üsullarının məcmusu olub, pedaqoji prosesin təşkilati-metodik alətidir. İ.P.Volxov pedaqoji texnologiyaya təlimdə əldə olunmuş yüksək nəticələrin planlaşdırma prosesinin təsviri kimi yanaşmışdır. İ.M.Monoxova görə isə pedaqoji texnologiya təlim prosesinin layihələşdirilməsi, təşkili və həyata keçirilməsi üçün birgə pedaqoji fəaliyyət modeli hesab edilə bilər [16]. Daha geniş mənada pedaqoji texnologiya insan və texniki resursların qarşılıqlı təsiri nəzərə alınmaqla biliklərin mənimsənilməsi və təhsildə daha effektiv nəticələrə nail olmaq üçün tətbiq edilən sistematik planlaşdırma, fəaliyyət və qiymətləndirmə metodları, həmçinin bütövlükdə təlim prosesinin özüdür [56]. Yaponiya, ABŞ və Rusiya alimlərinin pedaqoji texnologiya haqqında fikirlərini təhlil edən prof. A.Mehrabov göstərir ki, rus pedaqoqu G.K.Selevkovun “Müasir təhsil texnologiyaları” kitabında 50-yə yaxın pedaqoji texnologiyadan söz açılır və onların hamısı təhsilin inkişaf istiqamətlərini və müasir tendensiyalarını əhatə edir [57].

Təhsil Problemləri İnstitutunun əməkdaşı, pedaqoji elmlər namizədi Akif Əliyev də pedaqoji texnologiyalara müasir ədəbiyyatlarda verilən təriflər barədə ətraflı məlumat vermişdir:

- pedaqoji texnologiya – fərdilik prinsipi nəzərə alınmaqla dərslər prosesində həyata keçirilən, müəllim və şagirdlərin birgə, qarşılıqlı fəaliyyətidir;
- pedaqoji texnologiya – müəllim və şagirdlərin müəyyən dərəcədə planlaşdırılmış elə pedaqoji fəaliyyətidir ki, nəticədə təhsilin dövlət standartlarında nəzərdə tutulan bilik, bacarıq və vərdislər əldə edilir [5].

Müasir ədəbiyyatlarda pedaqoji texnologiyalara verilmiş müxtəlif tərifləri ümumiləşdirsək, aşağıdakı kimi dolğun bir tərif meydana gəlir: pedaqoji texnologiya pedaqoji prosesin qanunauyğun şəkildə və ardıcılıqla həyata keçirilməsi ilə, həmçinin fərdi yanaşma və kollektiv iş prinsiplərini qarşılıqlı əlaqədə tətbiq etməklə müəllim və şagirdlərin planlaşdırılmış elə birgə fəaliyyətidir ki, nəticədə sinfin bütün şagirdləri təhsilin dövlət standartlarında nəzərdə tutulan bilik və bacarıqlara yiyələnir, tələb olunan səviyyəyə nail olur və onların fərdi qabiliyyətləri inkişaf edir. Başqa sözlə, pedaqoji texnologiyalar dedikdə, həm tədris prosesində istifadə edilə bilən texnoloji vasitələrdən, həm də dünyanın hər yerində müxtəlif müəllim və pedaqoqlar tərəfindən tətbiq edilən təlim metodlarından söhbət gedir. Odur ki, xarici dil dərslərində istifadə edilə biləcək İKT vasitələri ilə yanaşı, fəal (interaktiv) təlim, kommunikativ dil təlimi, problem əsaslı, layihə əsaslı, veb əsaslı təlim və s. kimi metodların tətbiqindən, həmçinin kommunikativ səriştə və onun komponentlərindən danışmağa ehtiyac vardır. Bundan başqa, təlimin təşkili prinsipləri, formaları, idarə olunması və təlim prosesinin planlaşdırılması da pedaqoji texnologiyalara aid tərkib hissələr hesab edilir.

Pedaqoji texnologiyaları təlim və təhsil texnologiyaları olmaqla iki qrupa bölə bilərik. Təlim texnologiyaları elmi, analitik, refleksiv və yaradıcı təfəkkürə, yüksək mədəniyyətə, mütərəqqi dünyagörüşünə, həmçinin əməkdaşlıq və problem həlləmə qabiliyyətinə malik və cəmiyyətə daha çox fayda verə biləcək şəxsiyyət formalaşdırmağa

şərait yaradan bir vasitə, metod rolunu oynayır. Təhsil metodlarından biri kimi təlim texnologiyalarının funksiyaları təhsil prosesinin hər bir aspektində öz əksini tapır. Ümumi mənada təlim texnologiyasının strukturuna öyrədən-öyrənən fəallığının təşkili, öyrənmənin daha fəal və müstəqil qurulması, nəticələrin əldə edilməsi və qiymətləndirmə aiddir [1, s.248]. Təlim texnologiyalarına təlim strategiyaları da deyilir. Bu strategiyalar müəllimin təlim prosesində istifadə etdiyi metod, forma və üsulları əhatə edir. Pedaqoji ədəbiyyata təlim metodlarının müxtəlif növlərinin olduğu göstərilir. Məsələn, beyin həmləsi (əqli hücum), BİBÖ, klaster (şaxə) anlayışının çıxarılması, söz assosiasiyaları, akvarium, rollu oyunlar, Venn diaqramı, layihələrin hazırlanması, ESSE və s.

Nəzəri ədəbiyyatda pedaqoji texnologiya anlayışı üç aspektdə təqdim edilir:

1. Elmi aspektdə - pedaqogika elminin məqsədlərini, məzmununu və təlim metodlarını öyrənib işləyən və pedaqoji prosesi layihələşdirən bir hissəsi kimi.
2. Prosesual-təsviri aspektdə - təlimin planlaşdırılmış nəticələrinə nail olmaq üçün alqoritm prosesi, məqsəd, məzmun və vasitələrin cəmi kimi.
3. Prosesual-təsirli aspektdə - texnoloji proses olaraq bütün şəxsi, instrumental və metodoloji vasitələrin fəaliyyəti kimi [24].

Bundan əlavə, pedaqoji texnologiyaların bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan üç səviyyəsi haqqında məlumat verilir: ümumpedaqoji texnologiya; xüsusi metodiki (fənn) texnologiya; lokal (modul) texnologiya [56].

1. Ümumpedaqoji texnologiya müəyyən bir regionda, tədris müəssisəsində, təlimin müəyyən mərhələsində təhsil prosesinin layihələşdirilməsinin elmi əsaslarını açıqlayır.
2. Xüsusi (fənn) pedaqoji texnologiya müəyyən bir fənnin tədrisi zamanı, bir sinif daxilində və ya bir müəllimin əhatəsində təhsil prosesinin layihələşdirməsini nəzərdə tutur.
3. Lokal pedaqoji texnologiya təlim-tərbiyə prosesinin müəyyən bir tərkib hissəsinin (bir dərsin, müəyyən anlayışların formalaşdırılmasının, yeni bilik və bacarıqların mənimsənilməsinin, hər hansı materialın təkrarının, müstəqil işin) texnologiyası kimi anlaşılır.

Pedaqoji texnologiyaların doqquz prinsipi mövcuddur:

1. Tərbiyəedici təlim prinsipi
2. İnkişafetdirici təlim prinsipi.
3. Təlimdə müvəffəqiyyət əldə etmək prinsipi.
4. Bütün şagirdlərlə əks-əlaqə prinsipi.
5. Müntəzəm olaraq təkrar etmə prinsipi.
6. Optimal psixi gərginlik prinsipi.
7. Təlim prosesində şagirdlərin maksimum iştirakı prinsipi.
8. Təlimdə yaxın inkişaf zonasına yönəltmə prinsipi.
9. Müəllim və şagirdlərin vahid məqsədlər üçün birləşməsi prinsipi [16].

Ümumiyyətlə, prosesual kateqoriya hesab edilən pedaqoji texnologiya bilavasitə tədris prosesinin strukturu, müəllim ilə şagirdin qarşılıqlı münasibət və fəaliyyəti, həmçinin təlim-tərbiyə vasitələri və metodları ilə sıx bağlıdır.

Pedaqoji texnologiyalar aşağıdakı kimi təsnif olunur:

1. Təlim (öz-özünə öyrənmə) texnologiyası - bilik, bacarıq və vərdişlərin formalaşdırılması məqsədi daşıyan əməliyyatlar kompleksi.
2. Tərbiyə texnologiyası - nisbi, sabit və müntəzəm olaraq ümumiləşən münasibətlərin məqsədyönlü formalaşdırılması üçün əməliyyatlar kompleksi.
3. İnkişaf texnologiyası - təlim və təhsil-tərbiyə texnologiyası ilə sıx əlaqədar olub, iki istiqaməti vardır. Psixi inkişaf dedikdə, əqli bacarıqların formalaşdırılması, insan psixikasında hər hansı əməliyyatların aramsız çoxalması nəzərdə tutulur. Fiziki inkişaf zamanı isə fiziki bacarıqlar nəticə kimi özünü göstərir.
4. Diaqnostika texnologiyası - pedaqoqların və ya psixoloqların uşağın məktəbə hazırlığını diaqnostlaşdırması [20].

Müasir pedaqogikada pedaqoji texnologiyalar subyekt-subyekt (müəllim-şagird) münasibətinə görə üç qrupa bölünür:

1. İzahlı-illüstrativ təlim texnologiyaları – bu texnologiyalarla aparılan pedaqoji proseslərdə şagirdlər informasiyanı hazır şəkildə qəbul edir, və onların reproduktiv

fəaliyyəti təşkil olunur. Bu yolla şagirdlərdə ümumi təlim bacarıqları və vərdişləri formalaşdırılır.

2. Şəxsiyyətyönümlü təlim texnologiyaları - texnologiyaların bu növü ilə iş zamanı məktəblilərin fərdi xüsusiyyətləri nəzərə alınır və bu xüsusiyyətləri inkişaf etdirmək məqsədilə hər bir şagird üçün ayrıca şərait yaradılır.

3. İnkişafetdirici təlim texnologiyaları – bu növ texnologiyaların tətbiqi şagirdlərin intellektual qabiliyyətlərinin inkişafına və onların bir şəxsiyyət kimi formalaşmasına kömək edir. Bu təsnifatdakı şəxsiyyətyönümlü və inkişafetdirici təlim texnologiyaları yeni pedaqoji texnologiyalara aid edilə bilər [24]. Pedaqoji texnologiyaların müxtəlif növləri mövcud olduğu kimi, yerinə yetirdiyi funksiyalar da fərqlidir, belə ki, bu texnologiyalar təlimləndirici, tərbiyəedici, inkişafetdirici və s. funksiyalar yerinə yetirir [20].

1.2. İngilis dilinin tədrisində yeni pedaqoji texnologiyalardan istifadənin əhəmiyyəti və ona verilən tələblər

İngilis dilinin tədrisində yeni pedaqoji texnologiyalardan istifadəni zəruri edən məsələlərdən başlıcası məhz bu dilin öz əhəmiyyətidir. Odur ki, xarici dilin tədrisi zamanı yeni pedaqoji texnologiyalardan istifadənin əhəmiyyətindən danışmadan əvvəl xarici dil, xüsusilə də ingilis dilinin mənimsənilməsinin və bu dildən istifadənin əhəmiyyətini vurğulamağı daha məqsədəuyğun hesab etdik.

Qeyd etməliyik ki, qloballaşan dünyanın tələbi kimi xarici dil öyrənmək hazırda böyük əhəmiyyət kəsb edir. Ən azı bir xarici dil bilmək hər bir insanın dünyagörüşünü daha da zənginləşdirən bir fəaliyyət olmaqla yanaşı, artıq bir çox müəssisələr tərəfindən işə qəbul zamanı zərurət kimi irəli sürülür, çünki fərqli xarici dillərdə danışmağı bacarmaq istənilən bir şəxsin səbirlilik, çalışqanlıq, geniş dünyagörüşünə sahib olma, fərqli ölkələrin mədəniyyətlərindən xəbərdar olma kimi bir çox xüsusiyyətlərə malik olduğunu göstərir. Bundan əlavə, bu gün müasir dünyada gedən sürətli inkişaf dünya ölkələri ilə mədəni, siyasi və iqtisadi əlaqələr qurulmasını, müxtəlif mədəniyyətlər və xalqların həyat tərzilə

bağlı kifayət qədər məlumatlı olmağı, həmçinin dünyada baş verən ictimai-siyasi hadisələr və elmi yeniliklərdən mümkün qədər tez xəbər tutmağı tələb edir. Odur ki, böyük bir kütlə tərəfindən istifadə edilən ortaq dilə müraciət etmək ehtiyacı yaranır və bu günün tələbi ilə həmin dil məhz ingilis dilidir.

Ümumiyyətlə, bir çox hallarda xarici dildən söhbət getdikdə ilk növbədə məhz ingilis dilinin nəzərdə tutulduğu məlumdur. Çünki ingilis dili uzun illərdir ki, dünyada ticarətin, kommunikasiyanın, beynəlxalq mətbuat və medianın, elm və texnologiyanın, kəşf və ixtiraların, siyasət və diplomatiyanın, turizmin, valyutanın və siyasi sənədlərin dili kimi işlənir. Hazırda istər elmi, istərsə də bədii ədəbiyyatla bağlı nəşr olunan yeni kitablar, əsasən, ingilis dilində nəşr olunur və ya ilk növbədə bu dilə tərcümə edilərək milyonlara çatdırılır. Ona görə də bu dil müxtəlif dünya dillərində olan bir çox mənbələrə əlçatanlığı təmin etməklə böyük elmi və bədii aləmlə tanışlığımızı təmin edir. Hal-hazırda 98 milyon nəfərdən çox (təxminən 35 milyon nəfər ana dili, 43 milyon nəfər isə ikinci dil kimi) istifadəçisi olan və 53 ölkənin rəsmi dili elan edilmiş, həmçinin linqva franka hesab olunan ingilis dili yerli, milli, regional və beynəlxalq səviyyələrdə fərqli dillərin daşıyıcıları üçün ümumi ünsiyyət vasitəsi kimi istifadə edilir [49, s.119]. Linqva franka (lingua franca) ortaq dil mənasına gələn latınca ifadədir. Dünyanın 5 qitəsində 1 milyarddan çox insanın danışdığı bu dil həm də ticarət dili, həmçinin beynəlxalq və qlobal dil kimi tanınır [37]. İngiliscə danışanların böyük qismi bu dildən ikinci dil kimi istifadə edir. İngilis dili universal və beynəlxalq dil olmaqla yanaşı, eyni zamanda da işgüzar dildir. Dünyanın bir çox ölkələrində iri müəssisələr işçilərindən ingilis dilində ünsiyyət qurmağı tələb edir. Dünya qloballaşdıqca əksər müəssisələrin daha çox bu dildən ünsiyyət vasitəsi kimi istifadəyə ehtiyac duyması təbiidir. İngilis dilinin beynəlxalq arenadakı mövqeyi bu dili dərinləndirən mənimsəməyi zəruri edir. Bütün bu səbəblərdən ingilis dilini düzgün bir şəkildə öyrənmək və öyrətmək günümüzün tələbidir.

F.Veysəlli dilöyrənmənin iki növü olduğunu göstərir: təbii və idarə olunan (nəzarət altında) dilöyrənmə. Təbii dilöyrənməyə uşağın ana dilini mənimsəyib danışmağa başlamasını və ya birinci dilin (ünsiyyət üçün istifadə edilən dil) öyrənilməsini misal

göstərə bilərik. İdarə olunan dilöyrənmə özü də iki yerə bölünür: müstəqil və müəllimin planı ilə dilöyrənmə. Dilöyrənmənin bu növü şüurluluq prinsipinə və dərs vəsaitlərindən istifadəyə əsaslanır. İdarə olunan dilöyrənmədə ana dili və öyrənilən dilin strukturları arasındakı fərqlər daha çox nəzərə çarpır və bu strukturların müqayisəsi dilöyrənmənin bu növündə xüsusi əhəmiyyətə malikdir [31, s.94].

Hazırda dünyanın bir çox ölkələrində ingilis dili ilə bağlı əsas problem ondan ibarətdir ki, təhsil müəssisələrində illərlə bu dil tədris olunsa da, gənclər ingilis dilində danışmağa çətinlik çəkir, əsas məqsədləri üçün bu dildən lazımi qədər istifadə edə bilmirlər. Dil ünsiyyət vasitəsi olduğu üçün əsasən bu məqsədlə istifadə olunmalıdır. İngilis dilinin fonetik sistemindəki əsas çətinlikləri də nəzərə alsaq, deyə bilərik ki, oxu və yazı üçün bu dildən istifadə etməyi bacaran şəxslərin belə bəzi hallarda bu dildə ünsiyyət qurmağa çətinlik çəkməsi mümkün haldır. Bu mövzuya toxunarkən ilk növbədə ingilis dili öyrənməyə çalışan şəxslərin hansı dilin daşıyıcısı olduğuna nəzər salmaq lazımdır. Çünki eyni dil qrupuna aid olan dillərdən birində sərbəst danışa bilən insan fərqli dil qruplarına nəzərən həmin qrupa aid dillərdən birini daha rahatlıqla öyrənə bilir. Dünyada danışılan dillərin hər biri fərqli bir dil ailəsinə mənsubdur. Yəni eyni dil ailəsinə mənsub dillərin, eyni kökdən, bəlkə də eyni primitiv dildən törədiyi qəbul edilir. Dünyanın ən böyük dil ailəsi 500-ə yaxın dildən ibarət olan Hind-Avropa dilləri ailəsi sayılır. Bu dil ailəsi 13 dil qrupuna bölünür. İngilis dili isə bunlar arasında ən çox tədqiq edilmiş dil qruplarından biri hesab edilən german dilləri qrupuna aiddir. Eyni bir dil qrupuna aid olan dillərin fonetik, leksik və qrammatik sistemləri bir-birinə bənzədiyi üçün bu dillərdən birini mənimsəmiş şəxs həmin qrupa aid digər dilləri daha asanlıqla öyrənə bilər.

10 dil bilən poliqlot Benni Lyuis iddia edir ki, hər hansı dillə üç ay məşğul olduqdan sonra həmin dilin daşıyıcıları ilə sərbəst şəkildə ünsiyyət qurmaq mümkündür. Benninin metodikasında əsas tövsiyə mükəmməllikdən imtina etməkdir, yəni heç bir dildə mükəmməl danışmağa və nitqdə minlərlə sözdən istifadəyə ehtiyac yoxdur, çünki öz ana dilimizdə danışarkən belə lüğətdəki bütün sözlərdən istifadə etmirik. Benni Lyuis qeyd edir ki, ingilis dilində təxminən 300 söz bütün yazılı materialların 65%-ni təşkil edir.

Məhz bu sözlər yeni bir dil mühitinə “qərq olmaq” üçün kifayət edir. Hər hansı dili öyrənmək ondan istifadəyə verdiş etmək deməkdir. Dillər öyrənilə bilməz, istifadə edilməlidir [59].

İngilis dilinin tarixi, fonetikasi, leksikası, qrammatikası, digər dillərlə əlaqəsi, tədrisi metodları və s. dünyanın bir çox ölkələrində və müxtəlif dillərdə dəfələrlə tədqiqat mövzusunə çevrilmiş, bir çox dilçilər tərəfindən bu dilin səmərəli və düzgün şəkildə mənimsənilməsi və tədrisi üçün müxtəlif metod və prinsiplər irəli sürülmüşdür. Bu dilin əhəmiyyətini nəzərə alaraq, konkret problemlərin təhlilinə keçməzdən əvvəl dilin mənimsənilməsi ilə bağlı müxtəlif dilçilər tərəfindən irəli sürülmüş bəzi mühüm didaktik fikirlərə nəzər salmaq lazımdır.

XX əsrin əvvəllərindən müxtəlif dilçilər tərəfindən dilin mənimsənməsinin təsvirini verən bir sıra nəzəriyyələr təqdim olunmuşdur. Bunlara biheyviorizm, mentalizm (innatizm), rasionalizm (koqnitivizm) nəzəriyyələri və sosiomədəni nəzəriyyə aiddir. Biheyviorizm və mentalizm nəzəriyyələri, əsasən, ana dilinin, digərləri isə daha çox xarici dilin mənimsənməsinə aid edilir [30].

İlk növbədə, biheyviorizmə görə, şifahi dil təqlid, təkrar və təcrübə vasitəsilə digər insanların davranış modelləri əsasında mənimsənilir. B.Uotson tərəfindən yaradılan bu nəzəriyyə L.Blumfild, A.Maurer, B.Skinner, A.Staats və başqaları tərəfindən müdafiə edilmişdir. XX əsrin ilk onilliyində Amerikada psixologiyaya yeni yanaşma kimi irəli sürülmüş və əsrin 60-cı illərinin sonuna qədər ikinci dilin tədrisi ilə əlaqədar dominant cərəyanlardan biri olmuş bu nəzəriyyənin əsas prinsipi stimuly-cavab interaksiyasında insan davranışının təhlilinə əsaslanır. B.Skinnere görə, insan dünyaya “yazılmamış lövhə” kimi gəlir, heç bir bacarığa malik olmur və dil öyrənməyə sıfırdan başlayır [52]. B.Skinnerin operant səbəblər nəzəriyyəsi insanın bütün hərəkətlərinə müəyyən qıcıqlandırıcıların (stimulun) səbəb olduğunu nəzərdə tutur. M.B.Əsgərov da B.Skinnerlə həmfikir olaraq qeyd etmişdir ki, dilin istifadəsi və ondan istifadə nəticəsi olaraq yaranan nitq birbaşa stimuly və reaksiya ilə əlaqəlidir [8].

Innatizm adlanan digər bir nəzəriyyə bioloji nəzəriyyə kimi irəli sürülmüşdür və

tərəfdarları iddia edirdilər ki, dil insanın fitri xüsusiyyətidir. B.Skinnerin irəli sürdüyü nəzəriyyənin ən böyük tənqidçisi və universal qrammatika nəzəriyyəsinin banisi olan N.Xomski innatizmin əsas tərəfdarı kimi bildirir ki, hər bir dilin daşıyıcılarınının həmin dil barədə heç bir fəaliyyətin nəticəsi olmayan, irsən ötürülən bilikləri var. “Universal qrammatika nəzəriyyəsi”nə görə, uşaq doğularkən onun beynində artıq dil mənimsəmək üçün hazır vəziyyətdə olan bir struktur, başqa sözlə dil mənimsəmə aləti (LAD – Language Acquisition Device) olur və bu struktur uşağın beynində dilin əsas prinsipləri və qrammatik quruluşlarını kodlaşdırır. Odur ki, dili mənimsəyərkən heç kəs tərəfindən uşağa hər hansı qrammatika izah olunmasa da, uşaq qrammatik strukturu maneələri aşmadan, dilə uyğun formada istifadə edir və daha sonra həmin strukturları mənimsəyə bilir [40]. Bunun əsas səbəbi onların mənimsədikləri dil barəsində mövcud olan ilkin fond bilikləridir. N.Xomski bildirir ki, ana dilini mənimsəyərkən uşaqlar tərəfindən hər hansı bir problem yaranmır və onlar qrammatikanı və dilin ümumi sxemini çətinlik çəkmədən mənimsəyə bilir [41, s.29].

Konstruktivizm nəzəriyyəsi adlanan növbəti nəzəriyyə bütövlükdə Lev Viqotskinin 1962 və 1978-ci illərdə yazılmış əsərlərinə və onun tərəfindən irəli sürülmüş “Sosial inkişaf nəzəriyyəsi”nə əsaslanır. Konstruktivizmin əsas ideyası ondan ibarətdir ki, şagirdlərin özləri öz biliklərini yeni bir informasiya əldə etmək, onu yenidən təşkil etmək və özünüküləşdirmək yolu ilə qururlar. Viqotski tədrisin sosial aspektinə işarə edərək hesab edirdi ki, şagirdlər böyüklərlə və həmyaşdrları ilə kommunikasiya və interaksiya nəticəsində öyrənirlər. Başqa sözlə, Viqotski sosial şəkildə öyrənmənin koqnitiv inkişafdan əvvəl meydana gəldiyinə inanırdı. O, bu nəzəriyyənin üç əsas komponentini irəli sürmüşdür:

1. Daxili nitq – Viqotski hesab edirdi ki, şagirdlərin hər biri öz daxili nitqlərində, yəni səssiz şəkildə öz-özünə danışaraq məlumatı daha dərinləndirən mənimsəyirlər və o, bunu şagirdlər tərəfindən dilin mənimsənməsi prosesinin əhəmiyyətli bir aspekti hesab edirdi. O həmçinin inanırdı ki, daxili nitqdən daha çox istifadə edən şagirdlərin sosial bacarıqları digər şagirdlərə nisbətən daha sürətlə inkişaf edir.

2. Yaxın inkişaf zonası – Vıqotskiyə görə, uşaq müstəqil şəkildə yerinə yetirə bilmədiyi məsələləri həmyaşlıları ilə interaksiya nəticəsində və yetkin insanların yardımını ilə asanlıqla bacarır. Yaxın inkişaf zonası uşaqların koqnitiv inkişafında sosial təsirlərin əhəmiyyətli rolunu vurğulayır. Məsələn, müəllim şagirdlərə müəyyən təlimatlar verdikdə və ya tapşırıqların necə yerinə yetirildiyini izah etdikdə bu yeni məlumatlar şagirdlərin beynindəki xüsusi sxemlərdə sistemləşir və bir növ problemin həllinə istiqamətləndirilir. Nəticədə şagirdlər həmin tapşırıqları tədricən müstəqil şəkildə, müəllimin birbaşa köməyi olmadan yerinə yetirməyi öyrənirlər.
3. Skafolding – bu anlayış birbaşa daxili nitq və yaxın inkişaf zonası ilə əlaqəli olub, uşağın müəyyən məsələni müstəqil şəkildə yerinə yetirə biləcəyi zamana qədər müəllimin və ya digər yetkin şəxslərin uşağa verdiyi müvəqqəti dəstəyi, yaxud köməyi nəzərdə tutur.

Dil anadangəlmə potensial olsa belə, onun təkmilləşməsi üçün koqnitiv inkişaf şərtidir. “Koqnitiv inkişaf nəzəriyyəsi” J.Piaje tərəfindən irəli sürülmüşdür və o qeyd etmişdir ki, uşaq sözdən istifadə etməmişdən əvvəl onu anlamalı və təcrübədən keçirməlidir. Çünki dil ümumilikdə beyin məhsuludur və öz funksiyasını yalnız dərk etmə ilə əlaqəli şəkildə icra edə bilər. O bildirir: “Uşaqlar yalnız öz kəşf etdikləri şeyləri həqiqi mənada qavraya bilərlər. Onlara nəyisə tələsik öyrətməyə cəhd etdiyimizdə bu şeyləri onların özlərinin kəşf etməsinə mane olmuş oluruq” [50]. Beyindən kənarında aktiv sistem xüsusiyyətinə malik olan dilin mövcud olması mümkün deyil. Nitq prosesi təfəkkür prosesi ilə birləşənə qədər bizim üçün heç bir məna ifadə etmir, odur ki, bilmədiyimiz dildə olan mətni anlamırıq, öz doğma dilimizdə olan yeni sözləri belə ilk dəfə eşitdikdə başa düşmürük. Çünki onun hansı gerçəklik elementi ilə bağlı olduğunu bilmirik. Yəni əgər bizim beynimizdə müstəvi formasında səthi və ayaqları olan masa kimi əşyaya ekvivalent olan birinci intellekt obrazı olmasaydı, “masa” sözü bizim üçün heç bir məna ifadə edə bilməzdi. Müəyyən bir sözü yalnız onun bağlı olduğu ilkin gerçəklik elementini dərk etdikdən sonra anlaya bilərik [8, s.25].

Bundan başqa, Lev Vıqotskinin sosiomədəni nəzəriyyəsinə əsaslanan sosial

interaksiya nəzəriyyəsi inkişafda olan uşaqla linqvistik biliyə malik yetkinlər arasındakı qarşılıqlı əlaqəni vurğulayır. Qərb dünyasında J.Bruner tərəfindən inkişaf etdirilmiş bu nəzəriyyəyə görə, uşağın linqvistik inkişafı valideynləri və digər yetkin insanlarla ünsiyyətə, qarşılıqlı əlaqələrinə əsaslanır. Yəni uşaqlar öhdələrinə düşən məsələləri onlara verilmiş müəyyən vaxt ərzində yalnız bələdçi göstərişi ilə, köməyi ilə yerinə yetirə bilirlər.

Dil təlimi nəzəriyyələrindən və dilin mənimsənilməsi yollarından söhbət getdikdə qeyd etmək lazımdır ki, insanlar müxtəlif intellekt tiplərinə malikdirlər. Harvard Universitetinin professoru Hovard Qardnerin “Çoxşaxəli intellekt nəzəriyyəsi” müxtəlif intellekt tiplərinin aşkarlanması, inkişaf etdirilməsi və istifadəsi yollarını araşdırır. Müasir dövrdə “istedad” məfhumunu daha çox koqnitiv qabiliyyətlərə aid edir, inkişafın bütün digər tərəflərini isə “talant” termini ilə təhlil edirlər. Qeyd etmək lazımdır ki, intellektin inkişafı prosesində bütün psixi funksiyalar qarşılıqlı əlaqədədir. Qardnerin fikrincə, istedadlı fərd öz imkanlarını tam şəkildə yalnız qavrayış, təfəkkür, emosiyalar və başqa funksiyaların inteqrasiyası vasitəsilə reallaşdırma bilər. Qardnerin 9 intellekt növü (verbal-linqvistik, riyazi-məntiqi, məkan-vizual, bədən-kinestetik, musiqi-ritimli, şəxslərarası, fərddaxili, naturalist və ekzistensial intellekt) fərdin unikal qabiliyyətlərini və onun intellektual bacarıqlarını müxtəlif formada nümayiş etdirməsi ilə müəyyən edilir. Təlimdə istedad və qabiliyyətlərin inkişafı şagirdlərin idraki fəaliyyət ardıcılığına əsaslandırılır. Müxtəlif inteqrativ fəaliyyətlər və tədqiqatyönümlü layihələr fərqli qabiliyyətlərinin aşkara çıxarılmasında ən faydalı nümunələrdir. Psixoloji tədqiqatlar və pedaqoji təcrübə göstərir ki, bəzən əvvəllər müəyyən bir fəaliyyət sahəsində şəxsi bacarıqsızlıq ilə başqalarından fərqləndirilən bir şəxs təlim nəticəsində vərdiş və bacarıqlara çox sürətlə yiyələnərək müəyyən səriştə qazanır və onda başqalarına nisbətən daha artıq qabiliyyət üzə çıxarılır. Maraqlı fəaliyyətlərin və tapşırıqların tətbiqi, uzunmüddətli müşahidələr, şagirdlərin özləri və valideynləri ilə söhbətlər, tapşırıqlar, testlər əsasında şagirdin hansı qabiliyyətə malik olduğunu müəyyənləşdirmək və bunun əsasında tədris prosesində hansı pedaqoji texnologiyanın faydalı olacağını aydınlaşdırmaq mümkündür [11, s.143-144].

Xarici dilin mənimsəniləsi və öyrənilməsi ilə bağlı sözügedən nəzəriyyələrin bir çox müddəaları artıq müasir təhsil sistemində öz əksini tapmağa başlayıb. Hazırkı dövrdə Azərbaycanın təhsil sistemində zəruri islahatların aparıldığı bir şəraitdə tədris proqramlarının təkmilləşdirilməsinə və yeni dərsləklərin yazılmasına böyük ehtiyac duyulur. Dünyada gedən qloballaşma və Azərbaycan təhsil sisteminin Avropa təhsil sistemində inteqrasiyası təhsil sistemində müasir təlim texnologiyalarından, fəal və interaktiv təlim metodlarından, yeni pedaqoji texnologiyalardan istifadəni tələb edir.

Ənənəvi təhsildən söhbət getdikdə isə qeyd etmək lazımdır ki, dərslərin məzmunu dövrün tələblərinə cavab vermir, bundan əlavə, təhsilələnin təcrübəsi, tələbatları, dünyagörüşü, bilik və bacarıqları, maraqları və digər fərdi xüsusiyyətləri əsas götürülmür. Hazır biliklərin mənimsənməsi təhsilələnin idrak prosesini passivləşdirir, həmçinin yaradıcılıq, müstəqil öyrənmə və təşəbbüskarlıq kimi müasir dövrdə ən çox tələb olunan keyfiyyətlərin inkişafını ləngidir və ya, ümumiyyətlə, bu inkişafın qarşısını alır. Ənənəvi təhsildə yeganə problem dərslərin məzmunu ilə bağlı deyil, çünki dərslərin əhəmiyyəti həm də onun forması ilə şərtlənir. Ənənəvi təhsildən fərqli olaraq müasir təhsil modellərinin, konsepsiyələrinin əsas ideyaları sadəcə olaraq təhsilələnlərin yaddaşını nəzəri faktlarla doldurmağa yönəlməmişdir. Əgər ənənəvi təhsildə fakt və hadisələri əzbərləməyə diqqət yetirilirdisə, müasir məktəbin əsas məqsədi rəqabət apara bilən, tənqidi və analitik təfəkkürə, sərbəst qərar qəbuletmə və dəyişən şəraitə çevik uyğunlaşma qabiliyyətinə malik, həmçinin əməkdaşlıq etmə, ünsiyyətqurma bacarıqları olan və öz fikrini müstəqil şəkildə ifadə edə bilən şəxsiyyət formalaşdırmaqdır. Dərs prosesi o zaman effektiv sayıla bilər ki, şagirdlərdə maraq yaratsın və onları müzakirəyə sövq etsin. Dərs prosesinin bu cür aparılması həm də şagirdlərə sərbəst düşüncə vərdişləri aşılayır. Mütərəqqi təhsil metodları eyni səviyyədə düşüncən şagirdlərin maraqlarından daha çox onların fərdi ehtiyaclarına yönəldilir. Daha dəqiq desək, müasir təhsil sisteminin başlıca hədəfi təhsilələnin bir subyekt kimi formalaşmasını cəmiyyətin əsas məqsədinə çevirməkdir. Fərdə subyekt kimi yanaşmaq onun unikal, fəal və daxilən azad bir şəxsiyyət kimi qəbul edilməsində əsas faktor rolunu oynayır. Müasir təhsil sistemində unikallığın nəzərə

alınması dedikdə, isə fərdi xüsusiyyət və qabiliyyətlərə malik şagird kontingentləri üçün variativ təhsil proqramlarının hazırlanması və tətbiqi yolu ilə təlim-tərbiyə prosesinin fərdiləşdirilməsi və differensiallığı nəzərdə tutulur. Bu isə insanların öz bacarıq və qabiliyyətlərini reallaşdırması üçün maksimum şərait yaratmağı tələb edir. Müasir tədris prosesində müxtəlif sorğu, izah, nümayiş və əməkdaşlıq üsullarından istifadə edilərək səmərəli pedaqoji fəaliyyətin təşkilinə xüsusi diqqət yetirilir. Bu baxımdan, ümumtəhsil orta məktəblərində yeni pedaqoji texnologiyalardan, həmçinin makro və mikro texnologiyalardan – kompüter, internet, multimedia müşahidə vasitələri, ixtisaslaşdırılmış və elektron dərsliklər, kompüter trening proqramlarının daxil olduğu elektron-tədris-metodik komplekslərdən istifadə məsələsi də öz aktuallığı ilə seçilir.

Tədris prosesində, xüsusilə də xarici dilin tədrisində müasir pedaqoji texnologiyalardan istifadə müəllim və şagirdlərin birgə əməkdaşlığı daxilində təlimin öyrədici, tərbiyəedici və inkişafetdirici xarakterinə, başqa sözlə, pedaqoji prosesin tamlığına əsaslanır [11, s.58]. Bu texnologiyalar şagirdin dil öyrənmə prosesində öz məsuliyyətini dərk edərək dərs prosesində fəal iştirak etməsinə, dil öyrənmənin yalnız müəllimin təlimatlarından ibarət olmadığını, interaktiv bir proses olduğunu başa düşməsinə və bunun üçün istər dərs prosesində, istərsə də dərsdən kənar vaxtlarda həmin dildə ünsiyyətin əhəmiyyətini anlayaraq öz üzərində daha çox çalışmasına şərait yaradır. Xarici dil tədrisinin əsas istiqaməti tədrisin effektiv, səmərəli və məqsədyönlü şəkildə həyata keçirilməsidir. Təlim fəaliyyəti o zaman daha effektiv və səmərəli şəkildə qurulmuş hesab edilə bilər ki, şagird onun əhəmiyyətini dərk etmiş olsun. Şagird tərəfində əhəmiyyəti tam olaraq anlaşılmayan fəaliyyət müəllim tərəfindən hər nə qədər peşəkarlıqla təşkil edilmiş olsa da, istənilən effekti verə bilməz. Dil tədrisi zamanı yeni pedaqoji texnologiyalardan istifadə də bu istiqamətə yönəlməlidir. Başqa sözlə, yeni pedaqoji texnologiyalardan istifadə o zaman səmərə verə bilər ki, dil tədrisinin effektivliyinə töhfə verməyə yönəlmiş olsun. Əks halda, dil tədrisinin müasir dövrün tələblərinə uyğunlaşdırılması tam şəkildə həyata keçirilə bilməz. Modul-reyting texnologiyaları, interaktiv, kooperativ, təbii və fərdi təlim texnologiyaları, biliklərin tam

mənimsənilməsi texnologiyası, təlimin nəzarət-korrektə texnologiyası və s. kimi yeni pedaqoji texnologiyaların hər biri konkret təlim-tərbiyə məqsədini reallaşdırmağa xidmət edir. Sözügedən məsələlərin həlli üçün ilk addım hansı pedaqoji texnologiyalardan istifadə ediləcəyini müəyyənləşdirməkdir. Təbii ki, bunun üçün müəllim ciddi ixtisas hazırlığı və pedaqoji təcrübə keçməli, həmçinin peşəkarlıq, təşəbbüskarlıq, yaradıcılıq, o cümlədən demokratiklik və humanizm kimi keyfiyyətlərə malik olmalıdır. Qeyd edə bilərik ki, əsasən, mütəxəssislər tərəfindən yaradılan pedaqoji texnologiyalar digər peşə və ixtisas sahibləri tərəfindən də öyrənilir və lazım gəldikdə tətbiq edilir, odur ki, hər kəsin faydalanması üçün onların yayılmasına, öyrənilməsinə və elmi tədqiqat obyektinə çevrilməsinə böyük ehtiyac vardır.

Müasir dövr üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edən tənqidi təfəkkürün inkişafı üçün eyni zamanda pedaqoji texnologiyaların bir növü hesab edə biləcəyimiz informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının əhəmiyyəti çox böyükdür. İKT-yə əsaslanan dil təliminin tərkib hissələri həm dil tədrisi üçün vacib olan informasiya emalını, həm də ünsiyyətin aspektlərini vurğulayır. İKT-yə əsaslanan dil təlimi termini bəzən kompüterə əsaslanan və ya multimediyaya əsaslanan dil təlimi terminləri ilə eyni mənada işlədilsə də, mahiyyət baxımından bu terminlər bir-birindən fərqlənir [47, s.27-28]. Tələbələrin motivasiyası və bilik səviyyəsi aşağı olduqda multimediyaya əsaslanan təlimin tətbiqi olduqca əlverişlidir. Multimedia vasitələrinin təlim prosesində istifadəsi tələbələrin həm psixomotor inkişafına, həm də vizual yaddaşına müsbət təsir göstərir. Vizual yolla öyrənənlər üçün ağıllı interaktiv lövhələr, iş vərəqləri, PowerPoint təqdimatları və s. xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Auditor yolla öyrənən şagirdlər isə informasiyanı dinləmə materialları, videoçarxlar, mühazirələr və qrup müzakirələri vasitəsilə daha yaxşı qavraya bilirlər.

Müasir təlim texnologiyalarından istifadənin əsas məqsədlərinə təlimdə əməkdaşlığın təşviqi, materialın çevik, vizual və cəlbedici şəkildə təqdimatı, vaxtdan səmərəli istifadə və şagirdlərin real həyatla əlaqəsinin təmin edilməsi aiddir [11, s.58]. Çevik düşüncə qabiliyyətini inkişaf etdirməyən, o cümlədən iştirak fəallığı tələb etməyən

metodlar uşaqların marağını təmin etmir və onları canlandırmır. Təlimin həm məzmunu, həm də metodları bu marağı təmin etməlidir. Bu şərtlər müasir təlimdə yeni pedaqoji texnologiyalardan istifadəni, həmçinin təlimin məzmun və metodlarının müasir dövrün tələblərinə uyğun olmasını zəruri edir. Bunun səbəbi odur ki, müasir pedaqoji texnologiyalardan istifadə tədris prosesini canlandırmaqla yanaşı, onu şagirdlərin daha çox maraq göstərdiyi bir obyektə çevirir. Buna görə də tədris prosesində yeni pedaqoji texnologiyalar, həmçinin informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından səmərəli şəkildə istifadə təlimin keyfiyyətinin arzuolunan dərəcəyə çatması və müasir təhsil standartlarının reallaşdırılması yolunda ən mühüm şərtlərdən biri hesab edilir. Başqa sözlə, həm informasiya-kommunikasiya texnologiyaları, həm də tədris prosesində istifadə olunan müxtəlif pedaqoji texnologiyalar təhsilin inkişaf etdirilməsində, o cümlədən təlim-tərbiyə prosesinin optimallaşdırılmasında mühüm rol oynayan amillərdir. Optimallaşdırma dedikdə, mümkün variantlardan ən yaxşısının seçilməsi nəzərdə tutulur. Bu zaman bütün alternativ variantları müqayisə edərək daha məqsədəuyğun varianta müraciət edilir. Təlim-tərbiyə prosesi o zaman optimal hesab olunur ki, orada şagird və müəllimlər zehni cəhətdən yüklənmədən maksimum nəticə əldə edə bilirlər. Optimallaşdırma pedaqoji prosesi mövcud vəziyyətə, şəraitə uyğunlaşdırmağı nəzərdə tutur [13]. Bu gün cəmiyyətin ən mühüm tələblərindən biri müasir inkişafa uyğun, informasiya-kommunikasiya vasitələrindən səmərəli şəkildə istifadə edə bilən və yaradıcı düşüncə qabiliyyətinə malik vətəndaşların yetişdirilməsidir. İnformasiya və kommunikasiya texnologiyaları bütün dünya birliyi çərçivəsində vahid təhsil məkanının formalaşmasına şərait yaradır. Müasir təlim metodlarından və İKT-dən istifadə şagirdləri onların müxtəlif mənbələrdən daha zəngin bilik əldə etməsinə şərait yaradan öyrənmə mühiti ilə təmin edir, həmçinin sinif mühitində dəyişiklik etməyə, müəllimlə şagirdlər arasında, şagirdlərin öz aralarında və məktəb mühiti ilə ev mühiti arasında qarşılıqlı əlaqələr yaratmağa imkan verir. Həm təhsil alanların, həm də təhsil verənlərin keyfiyyət göstəricilərindən biri olan pedaqoji texnologiyalar tədris prosesinin davamlı inkişafını təmin edir. “Tədris prosesinə fəal təlim metodlarının daxil edilməsi şagirdlərin

passivliyinin aradan qaldırılmasına, təfəkkürün inkişafına, təlimin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə şərait yaradır” [16, s.282]. Cəmiyyətin informatlaşdırılmasının sürətləndiyi, informasiya texnologiyalarının tez-tez yeniləndiyi hazırkı şəraitdə təhsil alanların müasir informasiya texnologiyalarından istifadəyə hazırlanması, həmçinin onlarda informasiya mədəniyyətinin formalaşdırılması tədris prosesində nəzərə alınmalı olan aktual məsələlərdəndir [20]. Təlim texnologiyalarından istifadə təhsil alanlara “müstəqil öyrənməyi” öyrədir və təhsilə çevik münasibət göstərməyi aşılayır.

II FƏSİL

YENİ PEDAQOJİ TEXNOLOGİYALARDAN İSTİFADƏNİN METODOLOGİYASI

2.1. Yeni pedaqoji texnologiyalar vasitəsilə ingilis dili tədrisinin səmərəli təşkili üsulları

Tədris prosesində təlimin səmərəliliyi və keyfiyyəti əvvəlcədən müəyyən edilmiş normativlər əsasında şagirdlərin mənimsəmə səviyyəsini, daha geniş mənada isə təhsil sisteminin vəziyyətini müəyyən edən ən mühüm göstəricilərdən biri hesab edilir [27, s.408]. Tədris prosesində yeni pedaqoji texnologiyaların tətbiqinin genişləndirilməsi təlimin səmərəliliyinin yüksəldilməsinə və nəticədə tədris prosesinin keyfiyyətinin artırılmasına öz töhfəsini verir.

Tədqiqatlar göstərir ki, təlim prosesinə metodiki yanaşmanın üç əsas növü vardır:

- 1) Passiv ənənəvi təlim;
- 2) Müasir fəal təlim;
- 3) Yeni interaktiv təlim.

Ənənəvi təlimdə müəllim fəaliyyətinin izahlı-illüstrativ xarakteri üstünlük təşkil edir. Təlimin bu növündə müəllim-şagird münasibətləri birtərəfli olur. Ənənəvi təlimi fəal və interaktiv təlimdən fərqləndirən ən mühüm cəhətlərdən biri tədris prosesində informasiya texnologiyalarından istifadəyə yer verilməməsidir. Yeni pedaqoji texnologiyalar fəal təlimə əsaslanır, odur ki, yeni pedaqoji texnologiyalar və metodlara, əsasən, fəal (interaktiv) metodlar aiddir. Bu metodlara nümunə olaraq debatlar, müzakirə və diskussiyalar, qruplarla iş, əqli hücum, didaktik oyunlar və s. kimi texnologiyaların adını çəkə bilərik [1, s.248].

Fəal təlim dedikdə, öyrənənlərin fəal idrak fəaliyyətinə əsaslanan və tədris prosesinin digər iştirakçıları ilə əməkdaşlıq şəraitində həyata keçirilən metodların məcmusundan ibarət təlim forması nəzərdə tutulur. Fəal (interaktiv) təlimi tədris zamanı idrak

fəaliyyətinin təşkili və idarə olunması metodlarının məcmusu hesab etmək olar. Şagirdlərdə kreativ düşüncənin formalaşdırılması və onların iradi, əxlaqi, əqli, estetik, həmçinin mədəni dəyərlər istiqamətində inkişafı fəal təlimin başlıca məqsədlərindən biridir. Pedaqoqların fikrincə, fəal (interaktiv) təlimdə istifadə olunan üsul və metodlar əvvəlcədən planlaşdırılmır. Bu metodlar dərslərin gedişatı zamanı ortaya çıxır və şagirdin müstəqilliyinə müdaxilə olunmaması məqsədilə bu gedişata kənarından təsir göstərilir. Təhsilçilərin fəaliyyətinə müdaxilə etmədən problemlər qaldırılır və bu problemlərə uyğun çıxış yolları müəyyənləşdirilir. Müəllim qabardılan problemi elmi tərəfdən izah edir və şagirdlərdə yaranan suallara aydınlıq gətirir. Fikir mübadiləsindən sonra müəyyən nəticələr əldə edilir və yeni ideyalar irəli sürülür. Əgər həmin problem, yaxud ümumiyyətlə, öyrədilən biliklər real həyatla əlaqələndirilmirsə, bu zaman müəllim şagirdlər üçün lazımsız dərslərin yükü ilə dolu mühit yaratmış olur və bu halda şagirdlərin fəallıq səviyyəsi aşağı düşür. Ümumiyyətlə, qeyd etmək lazımdır ki, ənənəvi izahedici – illüstrativ izahetmə metodunun tətbiqi ilə şagirdlər passiv olaraq müəllimin hazır şəkildə verdiyi bilikləri əzbərləməklə kifayətlənir və təlim prosesinin tam hüquqlu, aktiv iştirakçısına deyil, obyektinə çevrilir. Müasir pedaqoji texnologiyalardan istifadə nəticəsində isə auditoriyadakı ənənəvi mühit öz yerini müasir, fəal və interaktiv dərslərin prosesinə verir və ən qeyri-fəal tələbələr belə təlimə yaradıcılıqla yanaşır, dərslərdə fəal şəkildə iştirak edirlər. Yeni pedaqoji texnologiyaların tətbiqi hər bir şagirdə müstəqil düşünmək, yaradıcı şəkildə fəaliyyət göstərmək, problemin həllinə dair fikir və fərziyyələr irəli sürmək, məsələyə öz münasibətini bildirmək, qərar qəbul etmək, məntiqi və tənqidi təfəkkürünü inkişaf etdirmək imkanı verir. Şagirdlərə dərslərin təşkilində yaxından iştirak etməyə icazə və öyrənmədə sərbəstlik verilən zaman onlarda özünəinam formalaşır, lakin təəssüflər olsun ki, heç də məktəb dərslərindəki materialların hamısı bu məqsədi həyata keçirməyə imkan vermir. Şagirdlərin fəallığı müasir dərslərin ən əsas cəhətlərindən biridir. Mövcud şəraitdə bu məqsədə nail olmaq üçün interaktiv təlim metodları və yeni pedaqoji texnologiyaların tətbiqi zəruridir. İnteraktiv təlim metodlarına, əsasən, fərdi, cütlərlə, və qruplarla iş formaları aiddir. Sadaladığımız iş formaları arasında kiçik qruplarla iş daha

əlverişlidir, çünki bu zaman şagirdlər öz ideyalarını daha rahatlıqla irəli sürə bilir və daha çox fəallıq nümayiş etdirirlər. Qruplarla və cütlərlə iş zamanı şagirdlərin bir-biri ilə əməkdaşlığı və qarşılıqlı münasibətlər formalaşır. Müəllim yeni pedaqoji texnologiyalara əsaslanan tədris formasını seçərkən şagirdlərin marağını nəzərə almalı və bunun üçün İKT-dən məqbul səviyyədə istifadə bacarığına malik olmalıdır.

İnteraktiv təlim dərslər prosesində meydana gələn şagirdlərarası ünsiyyət və əməkdaşlığı, həmçinin müəllimlə şagirdlər arasındakı konstruktiv qarşılıqlı əlaqəni nəzərdə tutur. Təlimin bu növündə əsas cəhət odur ki, bu prosesdə əməkdaşlıq edən öyrənənlər və öyrədən eyni hüquqlu mövqedə dayanırlar. Şagirdlər təlim prosesinin tamhüquqlu iştirakçısı hesab edilir, dərslər prosesində tədqiqatçı kimi iştirak edir və hər hansı problemlə üzləşərkən onu mümkün qədər müstəqil surətdə həll etməyə çalışır. Müəllimin mövqeyi isə fasilitator ("bələdçi", "aparıcı") mövqeyidir, o, şagirdlərin fəaliyyətinə müdaxilə etmədən onları tədqiqata sövq edərək problemlərin həllinə metodiki kömək göstərir. Fəal və interaktiv təlim metodlarının tətbiqi zamanı şəxsiyyətyönümlü, inkişafetdirici, qabaqlayıcı və dialoji təlim prinsipi, fəal idrak prinsipi, təlim və tərbiyənin çevikliyi və əməkdaşlıq prinsipləri gözlənilməlidir [35].

Qeyd etmək lazımdır ki, çox vaxt "fəal" və "interaktiv" anlayışlarından sinonim kimi istifadə olunur. Fəal və interaktiv təlim, o cümlədən təlimin bu iki fərqli növündə tətbiq edilən metodlar bir-birilə sıx bağlı olsa da, tamamilə eyni deyil. Belə ki, əgər interaktiv metodlar dərslər prosesinin gedişində müəyyənləşirsə, fəal metodlar qabaqcadan planlaşdırılmış təlimin fəallaşdırılmasına şərait yaradır. Fəal təlim metodlarına rollu oyunlar, didaktik çalışmalar, esse, müxtəlif test tapşırıqları, müzakirə və s. aid edə bilərik. İnteraktiv təlimin əsas cəhətlərindən biri də budur ki, əməkdaşlıq edən öyrənənlər və öyrədən bərabərhüquqlu mövqedə dayanırlar. "İnteraktiv təlim zamanı müəllimin başlıca vəzifəsi şagirdlərə yardımçı olmaqdan, təlim prosesində şagirdlərin fəaliyyətini əlaqələndirib onları yaradıcı axtarışa həvəs yaratmaqdan, axtarıb araşdırmağı, nəyi harada öyrənməyi öyrətməkdən ibarətdir" [12].

Fəal və interaktiv təlimin daha səmərəli hesab edilməsinin səbəblərindən biri də

təlimdə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının (İKT) tətbiqinə geniş yer verilməsidir. İKT dedikdə, informasiyanın toplanması, saxlanması, emalı və ötürülməsi məqsədilə istifadə olunan müasir vasitələr, həmçinin qlobal və lokal kompüter şəbəkələrinin informasiya resurslarına daxilolma imkanı yaradan texnoloji vasitələr nəzərdə tutulur. İnformasiya texnologiyalarının tətbiqi elm və texnikanın inkişafı ilə paralel şəkildə inkişaf edərək daha da genişlənmiş və xarici dilin tədrisi başda olmaqla müxtəlif sahələrdə öz əksini tapmışdır. Vurgulamaq lazımdır ki, müasir informasiya texnologiyalarının tətbiqi ilə təhsil sisteminin inkişafında artıq yeni mərhələ başlamışdır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin 21 avqust 2004-cü il tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında ümumtəhsil məktəblilərinin informasiya və kommunikasiya texnologiyaları ilə təminatı Proqramı” (2005-2007-ci illər) müasir təhsil sistemində yeni pedaqoji texnologiyaların tətbiqini bugünkü informasiya cəmiyyətinin əsas xüsusiyyətlərindən biri kimi müəyyənləşdirmişdir [65]. Həmin sərəncamdan sonra ümumtəhsil orta məktəblərində İKT və multimedia vasitələrinin geniş şəkildə istifadəsinə başlanmışdır [4]. Ölkəmizin təhsil sistemində sözügedən dəyişikliklərin həyata keçirilməsinin əsas məqsədi müasir informasiya mədəniyyətinə malik şəxsiyyətlər yetişdirmək, ölkədə vahid təhsil və informasiya mühiti, həmçinin informasiya mədəniyyəti formalaşdırmaq və ölkənin təhsil sisteminin dünyanın informasiya, mədəniyyət və təhsil məkanına inteqrasiyasına nail olmaqdır [3, s.45-46].

Müasir dövrdə pedaqoji texnologiyalar yerinə yetirdiyi funksiyalardan asılı olaraq, başqa sözlə, subyekt-subyekt (müəllim-şagird) münasibətlərinə görə üç qrupa bölünür: izahlı-illüstrativ, şəxsiyyətyönümlü və inkişafetdirici təlim texnologiyaları. Hazırda müasir məktəb praktikasında şəxsiyyətyönümlü təlim texnologiyalarının daha geniş tətbiq olunan və daha çox maraq göstərilən növlərinə kommunikativ dil təlimi, internet əsaslı təlim, layihə əsaslı təlim, kooperativ təlim, modul üzrə təlim və s. təlim metodları və təlim texnologiyaları aid edilir. Y.V.Maslova xarici dilin tədrisinə əsas yanaşmalar kimi mədəni, linqvistik, kommunikativ yanaşmaları müəyyənləşdirmişdir. Kommunikativ dil təlimi və ya kommunikativ yanaşmanın meydana gəlməsi xarici dildə ünsiyyət qurma

qabiliyyətinin inkişaf etdirilməsi kimi sosial zərurət nəticəsində meydana gəlmişdir [55]. Statistikalara sübut edir ki, artıq ənənəvi metod hesab edilən qrammatik tərcümə metodunun xarici dil tədrisində istifadəsinə yer verilmir [42, s.40].

- İngilis dilinin ünsiyyət vasitəsi kimi inkişaf etdirilməsində kommunikativ dil təlimi əsas təlim metodu hesab olunur. Bu təlimin mahiyyətinə görə, təlim prosesi ünsiyyət prosesinin bir modelidir. Kommunikativ dil təlimi vasitəsilə təşkil olunan dərslər, əsasən, şagirdlərdə reseptiv, produktiv və interaktiv qabiliyyətlərin formalaşdırılmasına və inkişafına yönəldilir. Tədris edilən xarici dilin qrammatikası, fonetikasi və lüğəti məzmun daxilində təqdim edilir və induktiv şəkildə öyrədilir.

- Təcrübə əsaslı dil təlimi modellərindən ən geniş yayılmışı amerikalı alim-psixoloq D.Kolbun təcrübə təlim modelidir. Bu modelə görə təlim prosesi dörd əsas nəzəri hissədən ibarətdir: Konkret təcrübə, reflektiv müşahidə, nəzəri konseptualizasiya və aktiv təcrübə. Həmin model zehni fəaliyyətin mərhələli şəkildə formalaşmasına xidmət edir və öyrənmə prosesi təcrübə və buraxılan səhvlər əsasında baş verir. Təcrübə əsaslı təlim müəllimin iştirakı olmadan həyata keçirilsə də, bu, o demək deyil ki, onun iştirakı tamamilə inkar edilir, müəllim sadəcə olaraq şagirdlərdə müstəqil işləmə bacarıqları formalaşdırır. Belə olduqda şagirdlər mövcud biliklərini keçmiş təcrübələri ilə əlaqələndirmə və yeni kontekstə uyğunlaşdırma vərdişinə sahib olurlar [58, s.186].

- Əməkdaşlıqla (kollektiv-kooperativ) təlim – ilk dəfə XX əsrin 80-ci illərində ABŞ və İsrail pedaqoqları tərəfindən tətbiq edilmiş bu təlim texnologiyasından hazırda məktəblərdə daha geniş şəkildə istifadə edilir. Burada əsas ideya nəyi isə birlikdə yerinə yetirmək yox, birlikdə öyrənməkdir. Şifahi nitq prosesində müzakirə zamanı şagirdlərin fikri fəaliyyət vərdişləri inkişaf edir, əvvəllər qazandıqları təcrübə və bilikləri aktuallaşır. Komandalar bir-biri ilə yarışmır, müəyyən müddətdə müxtəlif tapşırıqlara cavab hazırlayırlar [20, s.12-13]. Kooperativ təlim zamanı şagirdlər yalnız birgə fəaliyyət göstərdikləri digər şagirdlərlə eyni vaxtda öz məqsədlərinə çata bilirlər. Bununla yanaşı, hər bir şagirdin öz fikri, ideyası olur. Mübadilə nəticəsində fikirlər dəyişir, ideyalar yenilənir. Beləliklə, qrupdakı passiv şagirdlər də müzakirədə fəal iştiraka qoşulur,

müzakirənin gedişində biri-birini dinləməyə alışırlar. Qruplarda işləyən hər bir şagird özünü sərbəst hiss edir, təlim tapşırıqlarını özünəməxsus tərzdə və sürətdə yerinə yetirir. Hər bir qrupun müvəffəqiyyəti onun üzvlərinin fərdi məsuliyyəti və çalışqanlığı ilə bağlıdır. Odur ki, şagird həm öz işinin, həm də kollektivin işinin nəticəsi üçün məsuliyyət daşıyır [20].

- Layihələr metodu ilə (layihə əsaslı) təlim – müxtəlif elektron resurslar vasitəsilə hər hansı problemin araşdırılması və həlli üzərində uzun müddət çalışaraq bilik və bacarıqların əldə edildiyi tədris üsuludur. Bu təlim şagirdlərin tənqidi düşüncə, problemlərin həlli və tədqiqat aparma bacarıqlarının inkişaf etdirilməsinə yönəldilmişdir. İlk dəfə XX əsrin 20-ci illərində ABŞ-da Con Djui və onun şagirdi Kill Patrın tərəfindən tətbiq edilmiş bu təlim texnologiyasının əsas mahiyyəti şagirdlərin onlara real həyatda lazım olacaq və şəxsi maraqlarına uyğun bilikləri əldə etməsinə kömək etməkdən ibarətdir. Bunun üçün müəllim yeni informasiyaların alınma mənbəyini göstərə bilər. Hər hansı bir problemi həll etmək üçün şagird fəaliyyəti layihələşdirilir və bu prosesdə şagirdlər əsas rol oynayırlar, müəllim isə onları istiqamətləndirir [24, s.281-282]. Layihələr metodu müxtəlif təlim vasitələri və informasiya texnologiyalarından istifadə etməklə reallaşır. Burada həm müasir (kompüter, video və multimedia vasitələri və s.), həm də ənənəvi (elm və məlumat kitabları, video yazıları və s.) tədris vasitələrindən istifadə edilə bilər [20, s.14]. Layihələr metodunda uşaqlar fərdi, cütlər və qrup şəklində müəyyən vaxt ərzində müstəqil fəaliyyət göstərməklə müəyyən bir problemin həlli yollarını tapmağa yönləndirilir.

- Problem əsaslı təlim – Fəal-interaktiv təlimin əsas prinsiplərindən olan şəxsiyyətyönümlülük prinsipinə uyğun olaraq, təlim prosesi yalnız şagirdin tədqiqatçı mövqeyinə və koqnitiv maraqlarına əsaslanan zaman səmərəli olur. Odur ki, bu mövqeyi yaratmaq üçün, ən əsası, tədqiqat olmalıdır. Hər tədqiqat isə ilk növbədə problemin qoyulmasından, yəni təlim mühitində problemləli vəziyyətin yaradılmasından başlanır. Bu cür vəziyyətin yaradılması şagirdləri qarşıya qoyulmuş məqsədə nail olma yollarını axtarmağa sövq edir və bununla da onların təfəkkürünü fəallaşdırır. Bu da öz növbəsində

şagirdlərdə idrak fəallığı yaradaraq onların tədqiqat fəaliyyətini artırır. Problemləli vəziyyət dedikdə, məsələnin həllində ziddiyyətlərin, müxtəlif nöqteyi-nəzərlərin və variantların mövcudluğunu ehtiva edən vəziyyət nəzərdə tutulur. Problemin həlli zərurəti müxtəlif fərziyyə və baxışların nəzərdən keçirilməsini və ən optimal metodun tapılmasını tələb edir. Bu isə məhz təlim prosesinin digər iştirakçıları ilə fəal əməkdaşlıq prosesində ən effektiv şəkildə əldə oluna bilər. Buna görə sözügedən təlim metodunu ifadə etmək üçün "problem əsaslı" və ya "problem – dialoji" təlim kimi anlayışlardan istifadə olunur.

- Modul əsaslı təlim – “Modul” sözü latın dilindəki “modulus” sözündən götürülmüşdür və ölçü mənasını verir. Modul üzrə təlimdən istifadə vəziyyət və keyfiyyətin səviyyəsini, məzmunu, verilən biliyin həcmi, təlim prosesində və qiymətləndirmədə istifadə ediləcək metod və vasitələri əvvəlcədən dəqiq müəyyənləşdirməyə kömək edir. Bu təlim metodunda şagirdlər müstəqil olaraq dərstdə və dərstdənkənar vaxtlarda modulla iş prosesində konkret təlim məqsədlərinə nail olurlar. Burada müəllim şagirdlərin müstəqil işlərinin təşkilatçısı, birgə fəaliyyətin iştirakçısı olur. Təlimdə “modul” anlayışı dedikdə, tədris materialının bitkin məzmununu və onu mənimsəmək texnologiyasını özündə birləşdirən bir kompleks nəzərdə tutulur [24, s.282]. Lokal modul texnologiya təlim-tərbiyə prosesinin ayrı-ayrı hissələri (modulları), xüsusi, didaktik, metodik və ya tərbiyənin müəyyən bir problem sahəsi ilə bağlı məsələləri həll etmək üçün tətbiq olunan texnologiyadır [16, s.11].

- Çevrilmiş (təkrar) təlim – bu təlim forması təlimdənkənar fəaliyyətin sinifdə nümayişindən ibarət yeni pedaqoji yanaşmadır. Müəllim öyrənənləri əvvəlcədən növbəti dərslə hazır gəlmələri üçün video və ya digər materiallarla təmin edir ki, onlar mövzu haqqında geniş vaxt çərçivəsində düşünsün və tədqiqat aparsınlar. Şagirdlər sinifə daxil olmamışdan əvvəl materialla tanış olur və öz araşdırmalarını aparırlar. Sinifə daxil olan zaman hazırladıqları nümunələr ətrafında qruplarda müzakirələr aparılır, yeni biliklər təcrübədə tətbiq edilir və problemlərin həlli yolları tapılır [11].

- Blum taksonomiyası – Xarici dil tədrisinin daha səmərəli və yaradıcı olması, həmçinin şagirdlər tərəfindən mövzunun daha tez qavranılması üçün tətbiq edilən müasir

təlim metodlarından biri də Blum taksonomiyasıdır. Bu taksonomiyadan istifadə nəticəsində şagirdlər bilik əldə etməklə yanaşı, təhlil etmə, müqayisə etmə, proqnoz vermə kimi koqnitiv qabiliyyətlərə də yiyələnirlər. Blum taksonomiyasına görə, şagirdlərdə məntiqi təfəkkürün formalaşdırılmasının altı səviyyəsi vardır:

1. Bilik - informasiyanın eşidildiyi şəkildə təkrar çatdırılma qabiliyyəti.
2. Qavrama - müəyyən bir fikrin şagirdin öz sözləri ilə və ya başqa yolla yenidən söylənilmə qabiliyyəti.
3. Tətbiq - yenidən öyrənilmiş üsuldən istifadə vasitəsilə yeni tapşırığın həlli.
4. Təhlil - mürəkkəb bir ideyanın səbəblərini, nəticələrini və digər tərkib hissələrini araşdırma qabiliyyəti.
5. Sintez - bir neçə ideyanın bir yeni ideya halında birləşdirilməsi, köhnə ideyaların yeni variantının yaradılması.
6. Qiymətləndirmə - konkret ideyanın hansısa tezis izahı üçün tam uyğun gəlib-gəlmədiyini müəyyən etmə bacarığı [6].

- Ciqsou metodu – Bu metodla təşkil olunmuş öyrənmə mühitində şagirdlərdən ibarət qrupların hər biri problemin həlli üçün lazım olan məlumatların bir qisminə malik olur, buna görə də problemin tam şəkildə həllinə çatmaq üçün həmin qruplardakı şagirdlər müəyyən mənada bir-birindən asılı olduqlarını dərk edirlər. Problemin son həllinə çatmaq üçün bütün qrup işlərinin sintezi tələb olunur.

- KOT (komanda oyunları turniri) metodu – Kooperativ təlim metodlarından biri olan bu metodda şagirdlər həm özlərinə, həm də qrup yoldaşlarına görə məsuliyyət daşıyırlar. 4-5 nəfərlik qruplarda həm fəal, həm də passiv şagirdlər iştirak edir və əməkdaşlıq etməyə təşviq edilirlər. Burada əsas məqsəd şagirdlərin öyrənmə prosesində fəal iştirakını təmin etməklə effektiv öyrənmə mühiti təmin etmək və şagirdlərdən təşkil olunmuş hər bir qrupun müvəffəqiyyətinə töhfə verməkdir [64].

Xarici dil tədrisində istifadə edilə bilən metodlar inkişaf etdikcə onlardan bəzilərinin müxtəlif növləri də meydana gəlmişdir. Məsələn, texnologiyalara əsaslanan dil təliminin tərkibinə kompüterlə və internetlə dil öyrənmə və öyrətmə daxildir [39]:

- Kompüterin təhsilə cəlb olunması ilə kompüterlə dil tədrisi də təhsildə öz əksini tapmış və kompüterlə dil tədrisi və ya kompüterə əsaslanan dil təlimi metodikaya gətirilmişdir. Kompüterə əsaslanan dil təlimi şagirdlər üçün hər zaman və hər yerdə bir çox imkanlar yaradır, məsələn, onlarla müəllimlər arasında qarşılıqlı əlaqəni gücləndirir, həmçinin bir çox materiallara əlçatanlığı təmin edir [54]. Lakin kompüterlər texnoloji maneələrlə bağlı məsələlərin öhdəsindən gələ bilmir. Odur ki, təhsildə kompüterdən istifadə edə bilmək üçün həm müəllimlərin, həm də tələbələrin təlimə ehtiyacı vardır [61].

- İnternet əsaslı təlim - İlk dəfə ABŞ-da ARPANET adı ilə yaranması ilə bağlı olaraq internetin dili də məhz ingilis dilidir. Təbii ki, buna görə də internet ingilis dilinin tədrisində müstəsna rol oynayır. İnternet əsaslı xarici dil təlimin ənənəvi təlimlə müqayisədə bir sıra üstünlükləri vardır:

1. dövrün tələblərinə uyğun olaraq daim dəyişir və yenilənir;
2. informasiyanın saxlanması, emalı, istifadəsi və ötürülməsini asanlaşdırır;
3. istənilən yerdə və istənilən zaman autentik materiallara müraciəti təmin edir;
4. aktiv və müstəqil öyrənməni təşviq edir;
5. oxuyub-anlama, dinləmə, yazı və danışmaq vərdişlərinin inkişafı üçün şərait yaradır;
6. format seçimində müxtəlifliyi təmin etməklə fərqli öyrənmə yönümlü şagirdlərin mətn, video, audio, şəkillər, interaktiv testlər və s. vasitəsilə öyrənməsinə şərait yaradır [43, s.37-39].

Əgər hər hansı yaradıcı müəllim öz təcrübəsində şagirdlərin fəallığını və motivasiyasını yüksəldən bir təlim metodu hazırlayıb tətbiq edərsə, özü də onun adını verə bilər. İnteraktiv təlim metodlarının hamısından eyni dərəcədə istifadə etmək nə məqsədəuyğundur, nə də mümkündür. Təlimin uğurlu alınması üçün müəllimlər qarşıya qoyulmuş məqsəd və şəraitindən asılı olaraq, şagirdlərin təcrübə və bilik səviyyəsinə müvafiq, ən optimal və əlverişli hesab etdikləri yeni təlim metod və texnologiyalarından istifadə etməyi bacarmalıdırlar [20]. Təlimdə yeni pedaqoji texnologiyaların tətbiqi şagirdlərin sərbəst fikir söyləyə bilmə qabiliyyətinin və təfəkkür müstəqilliyinin inkişafını təmin etmək məqsədi daşıyır. Yeni təlim texnologiyalarının

tələblərindən biri də az vaxt ərzində şagirdə daha çox bilik verməkdir. Təcrübə göstərir ki, şagirdlərin yaradıcı fəallığının təmin edilməsi baxımından ənənəvi təlim metodları ilə fəal, yaxud interaktiv təlim metodlarından əlaqəli şəkildə istifadə müsbət nəticə verir.

Tədrisin keyfiyyət göstəricilərindən biri olan pedaqoji texnologiyalar arasında daha çox istifadə olunanlar müəllimlər tərəfindən fərqli yollarla tətbiq olunan təlim texnologiyaları, yaxud tədris üsullarıdır. Yaradıcı müəllimlər mövcud texnologiyaları öz təcrübələri ilə zənginləşdirməyi və ənənəvi təlim metodlarına müəyyən dəyişiklik edib onları mövcud tədris sistemində uyğunlaşdırmağı bacarırlar.

Xarici dilin tədrisində pedaqoji texnologiyalar, öyrətmə üsulları və ya strategiyaları hər bir müəllim tərəfindən fərqli yollarla tətbiq olunur. Tətbiq olunan pedaqoji texnologiyaların metodikasına müəyyən dəyişiklik etməklə onu mövcud tədris sistemində uyğunlaşdırmağı bacaran yaradıcı müəllimlər, qeyd etdiyimiz kimi, zaman keçdikcə özləri də müəyyən təlim texnologiyaları işləyib hazırlayır və onlardan daha faydalı hesab etdiklərini öz həmkarları ilə bölüşürlər. V.V.Pikan pedaqoji texnologiyaların mühüm əlamətlərini xarakterizə edərkən bildirir ki, pedaqoji texnologiyanın elementlərinin müəllimin istəyindən asılı olaraq yenidən yaradılması mümkündür, lakin əvvəlcədən müəyyən edilmiş məqsədlərə uyğun olması və dövlət standartlarına nail olunacağına zəmanət verməsi mühüm şərtlərdəndir [1, s.248]. Təlim prosesində ən səmərəli yol bu və ya digər situasiya üçün əlverişli olan pedaqoji texnologiyanı tətbiq etməkdir. Deməli, xarici dil tədrisinin səmərə və keyfiyyəti fəal və interaktiv təlimdə tətbiq edilən metodların, yaxud yeni pedaqoji texnologiyaların düzgün seçilib tətbiq edilməsi ilə bağlıdır.

2.2. İngilis dilinin tədrisində istifadə olunan yeni pedaqoji texnologiyaların növlərinə dair nümunələr

Tədris prosesində, xüsusilə də xarici dilin tədrisində istifadə edilə bilən, şagirdlərin fəallığını artıran və məntiqi təfəkkürünü inkişaf etdirən müasir pedaqoji texnologiyaların

bir-birindən fərqli bir çox növləri mövcuddur. Bu texnologiyalardan bəzilərini mahiyyətinə və məqsədinə görə bu şəkildə qruplaşdırma bilirik:

1. “Beyin həmləsi” (əqli hücum və ya fikirlərin hücumu) metodları: KWL (“what I know”, “what I want to know”, “what I learned” – BİBÖ (bilirəm, istəyirəm bilim, öyrəndim)), auksion, klaster (şaxələndirmə), söz assosiasiyaları, insert.

2. Müzakirə metodları: diskussiya, debatlar, müzakirə xəritələri, dəyirmi masa, Sokrat üsulu, akvarium.

3. Rollu oyunlar metodları: rollu oyun, modelləşdirmə, səhnələşdirmə.

4. Prezntasiya metodları: təqdimatlar, esse.

5. Tədqiqatın aparılması metodları: kublaşdırma, konkret hadisənin araşdırılması, Venn diaqramı, lahiyələrin hazırlanması, sorğu vərəqləri və müsahibələr, qərarlar ağacı, ideyalar xalısı, refleksiya.

6. Təşkilati metodlar: ziqzaq, karusel [9].

Qeyd edilmiş təsnifatdan əlavə, ən yeni pedaqoji texnologiyalara “sinifdə materialın əzbər öyrənilməsi”, “fasiləli oxu üsulu”, “səhvləri axtarıram”, “konspekt-mühazirə”, “mühazirə-diskussiya”, “mühazirə-məsləhət”, “əks əlaqəli mühazirə”, “tap, kimin haqqında danışırıq”, “generatorlar – tənqidçilər”, “özünüqiymətləndirmə”, “mətnlər mübadiləsi”, “fikirlərin sintezi”, “yaradıcı test”, “vəziyyət üzrə praktikum”, “binar dərslər”, “qarşılıqlı nəzarət”, “qarşılıqlı imla” və başqa növləri də aid edə bilirik [20, s.28-29].

“Beyin həmləsi” (əqli hücum) – Bu metodun adı ingiliscə “brain storming” sözündən götürülmüşdür, fikirlərin hücumu, ideyaların cəmləşməsi mənasını verir. Müəllim şagirdlərdən problemin həlli üçün ilk ağıllarına gələn ideyaları sürətlə və konkret ifadələrlə bildirmələrini tələb edir. Bəzən bu ideyalar olduqca qeyri-adi və kreativ mahiyyət daşıyır. Şagirdlərin təklifləri kağızda və ya lövhədə qeyd olunur. İşin sonunda bütün cavablar təhlil olunur.

BİBÖ (bilirəm, istəyirəm bilim, öyrəndim) – Bu metodun məqsədi şagirdlərin əvvəlki bilikləri ilə yeni biliklər arasında əlaqə yaratmaqla onların düşüncə qabiliyyətlərini inkişaf etdirməkdir. “What I know”, “what I want to know”, “what

"I learned" (bilirəm, istəyirəm bilim, öyrəndim) başlıqları altında qruplaşdırılmış məlumatlar sözügedən əlaqənin yaradılmasında çox mühüm rol oynayır. Daha çox mətnlərin öyrənilməsində bu metoddan istifadə edilir.

Klaster (şaxələndirmə) – Klaster metodu hər hansı bir mövzu və ya fikrin mümkün qədər açılmasına, şagirdlərin həmin mövzu ətrafında geniş, sərbəst düşünməsinə şərait yaradan metoddur. Bu metoddan istifadə etmək üçün əvvəlcə müzakirə obyektini müəyyən edilir. Daha sonra həmin söz və ya ifadə lövhənin mərkəzinə qeyd olunur. Şagirdlər həmin anlayışla bağlı fikirlərini söz və ifadələr şəklində lövhəyə yazırlar. Müzakirə obyektini olan söz ilə əlaqədar söz və ya ifadələr, sonra isə həmin sözlərlə bağlı əlavə sözlər xətlər vasitəsi ilə birləşdirilir və nəticədə hörümçək toruna bənzər bir fiqur meydana gəlir.

Anlayışın çıxarılması – Oyun texnologiyalarından biri olan və müəyyən qədər tapmacaya bənzəyən bu metod hər hansı yeni anlayışın daha dərinə qavranılmasını təmin edir. Müəllim lövhəyə arxasında anlayışın adı yazılmış rəngli kağız asır. Uşaqlar həmin sözü görmürlər. Müəllim rəngli kağızın ətrafına həmin anlayışın bir neçə xüsusiyyətini qeyd edir. Şagirdlər həmin xüsusiyyətləri nəzərə alaraq anlayışın adı ilə bağlı fərziyyələrini irəli sürürlər. Düzgün cavab tapılmadığı təqdirdə müəllim həmin sözlərlə bağlı yeni ipucları verə bilər. Düzgün cavab səsləndirildikdən sonra kağızın cavab yazılan hissəsi bütün şagirdlərə göstərilir.

Venn diaqramı – Bu metoddan istifadə etməklə şagirdlər müəyyən mövzuları, hadisələri və ya anlayışları müqayisə edə, onların oxşar və fərqli cəhətlərini müəyyənləşdirə bilərlər. Venn diaqramı kəsişən iki və ya daha artıq çevrə üzərində qurulur. Çevrələrin üst-üstə düşdüyü hissədə yazmaq üçün kifayət qədər yer olmalıdır. Həmin hissədə sözügedən məsələnin oxşar yaxud ümumi cəhətləri qeyd olunur.

Auksion – Müəllim problemi ortaya qoyur. Növbə ilə hər bir şagird problemin həll yolları ilə bağlı fikirlərini söyləyir. Hər fikir səsləndirildikdən sonra müəllim sayır: bir, iki. Bu zaman başqa şagird öz təklifini irəli sürə bilər. Fikirlərin təkrarlanmaması üçün bütün şagirdlər bir-birini diqqətlə dinləməlidirlər. Sonuncu düzgün fikri söyləyən qalib sayılır. Bu metod şagirdlərdə həm dinləmə bacarığını, həm də yaradıcı təfəkkürü inkişaf

etdirir.

Rollu oyun – Hazırda interaktiv metodların ən geniş şəkildə tətbiq edilən növlərindən biridir. Bu metod tədris olunan fənnə, mövzuya, şagirdlərin dil və bilik səviyyəsinə asanlıqla uyğunlaşdırıla bilər. Rollu oyunlar öyrənilən mövzunun şagirdlərin uzunmüddətli yaddaşına həkk olunmasında xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Rollu oyunların keçirilməsi üsulları müxtəlifdir. Adətən, müəllim sinfi qruplara bölür və rolları bu qruplar arasında bölüşdürür. Lakin bu metoddan istifadə edərkən əsas məqsəd unudulmamalı, oyunun yalnız əyləncə tərəfinə diqqət yetirilməməli və bu metodun öyrədici cəhəti nəzərdən qaçırılmamalıdır. Bu cür çətinlikləri aradan qaldırmaq üçün müəllim oyunun bilavasitə rəhbəri olmalı, uşaqları oyuna cəlb etməli, müzakirə edilən ideyalar əsaslandırılmalı və təhlil edilməlidir. Rollu oyun şagirdlərin yaradıcı təxəyyülünü inkişaf etdirir. Bu oyunlar dərsin yeknəsəkliyini aradan qaldırır və mövzuya maraq oyadır.

Debatlar – (fransız dilində “fikir mübadiləsi”) hər hansı bir problemə aid mübahisə, tərəflərin öz mövqeyini mədəni surətdə dəlillər əsasında müdafiə etməsi kimi başa düşülür. Debatların əsasını arqumentlər – dəlillər təşkil edir. Hər qrup öz mövqeyini müdafiə edir və qarşı tərəfin arqumentlərini təkzib edir. Debatların ən vacib elementi – tənqidi düşüncədir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, debatlar şəxslərin deyil, ideyaların qarşıdurmasıdır.

Ziqzaq – şagirdləri qarşılıqlı əməkdaşlıq etməyə təşviq edən tədris strategiyalarından biridir. Bu tədris strategiyası və ya texnologiyası geniş və əhatəli bir mətnin, yaxud informasiyanın qısa vaxt ərzində mənimsənilməsi üçün səmərəli bir metoddur. Bu metoddan istifadə zamanı müəllim əvvəlcədən mövzunu 4 hissəyə ayırır. Hər ekspert qrupu ona düşən hissəni öyrənir, müzakirə edir, sonra əvvəlki qruplara qayıdır və öyrəndikləri hissəni qrup üzvlərinə izah edirlər. Beləliklə, qrupun hər üzvü mövzunun hər bir hissəsi haqqında məlumat əldə edir. İlkin qrup üzvləri meydana çıxan sualları qeyd etməli, sonra bu suallar hər bir hissə üçün məsul olan ekspertlərə ünvanlanmalıdır. Müəllim şagirdlər tərəfindən informasiyanın düzgün və dəqiq verilməsinə, həmçinin qarşıya çıxan sualların düzgün cavablandırılmasına nəzarət etməlidir.

İdeya xəritəsi – anlayışların və fikirlərin qavranılmasını və ya yadda saxlanılmasını asanlaşdırmaq məqsədilə olunmuş mərkəzi bir fikri əhatə edən assosiativ iyerarxik məlumatların vizual şəkildə təqdim edilmiş şəkillər və sözlər toplusudur. Araşdırılmalı olan problem, o cümlədən irəli sürülən ideya və anlayışlar arasındakı əlaqələr onların daha yaxşı başa düşülməsinə kömək edir.

Akvarium – Bu metodun məqsədi diskussiya verdişlərini inkişaf etdirməkdir. Şagirdlər iki qrupa bölünür. Bir qrup dairə şəklində düzülmüş stullarda əyləşərək müəllimin təklif etdiyi problemi müzakirə edir. Dairədən kənardakı stullarda əyləşmiş digər qrup isə diskussiyanın müəyyən edilmiş qaydalara uyğun aparılıb-aparılmadığını müşahidə edir. Müəyyən olunmuş mövzu üzrə birinci qrup diskussiya aparır. 15-20 dəqiqədən sonra diskussiya dayandırılır, “xarici dairənin” iştirakçıları diskussiyanın gedişini qiymətləndirir və qruplar yerini dəyişərək bu və ya digər problemin müzakirəsini davam etdirirlər.

Qərarlar ağacı – Bu üsul mürəkkəb vəziyyətlərdə şagirdlərin qərar qəbulunu asanlaşdırır, biliklərin ümumiləşdirilməsinə və qiymətləndirilməsinə imkan yaradır. Bu üsuldan istifadə etməklə şagirdlər mümkün olan qərarların bütün variantlarını, eləcə də bunların hər biri ilə bağlı müsbət və mənfi cəhətləri müfəssəl şəkildə təhlil edirlər. Əvvəlcə müəllim təhlil ediləcək problemi müəyyənləşdirir və qruplar üçün cədvəl hazırlayır. Daha sonra şagirdləri 4-6 nəfərlik qruplara bölür və tapşırıqın yerinə yetirilməsi üçün vaxt müəyyənləşdirir. Qruplarda iş zamanı şagirdlər cədvəllərdə problemin həlli yollarının üstünlüklərini və çatışmazlıqlarını qeyd edir, sonra isə bu problemlə bağlı qərar qəbul edirlər.

Yazılı “dəyirmi masa” – Bu metoddan istifadə zamanı vərəq sinif daxilində dairə üzrə daim bir nəfərdən digərinə ötürülür. Əvvəlcə müəllim vərəqə mövzuya dair hər hansı bir fikri yazır, daha sonra hər şagird öz fikirlərini əlavə edərək həmin vərəqi sol tərəfdəki “qonşusuna” verir. Şagirdlərin hər biri öz fikirlərini fərqli rəngli qələm və ya flamasterlə yazırlar. Bu da müəllimə imkan verir ki, mövzunun hər bir şagird tərəfindən hansı səviyyədə mənimsəndiyini və dəyirmi masada hər kəsin nə dərəcədə iştirak etdiyini

müəyyənləşdirsin.

Karusel – Şagirdləri qruplara ayıran müəllim hər qrupa üzərində fərqli bir sual yazılmış kağız verir. Neçə qrup iştirak edirsə, həmin sayda da sual qoyulur. Qrup üzvləri sualı oxuyur və ona cavab yazırlar. Sonra müəllimin nəzarəti ilə kağızları saat əqrəbi istiqamətində bir-birinə ötürürlər. İkinci dairə ilə gələn suala da cavab yazılır və beləliklə “karusel” kimi 1-ci qrupdakı kağız, eləcə də digər qrupların kağızı qalan qruplardan da keçərək axırda özünə qayıdır. Deməli, hər qrup suallara öz cavabını vermiş olur. Müəllim bu kağızları yazı lövhəsinə yapışdırır və cavablar üzərində işləyib müzakirələr aparırlar.

Qeyd etdiyimiz kimi, pedaqoji texnologiyalardan söhbət getdikdə müasir İKT vasitələrinin də ingilis dilinin tədrisində rolunu xüsusi olaraq vurğulamaq lazımdır. Tədris prosesində istifadə edilən İKT vasitələrini iki qrupa ayırmaq olar: texniki vasitələr (kompüter, kamera, printer, skaner və s.) və proqram təminatı vasitələri (elektron dərsliklər, virtual dərs mühitləri, məlumat saytları, axtarış motorları və s.). Ümumiyyətlə, xarici dil tədrisində ən çox istifadə olunan İKT vasitələrinə elektron məlumat kitabçaları və ensiklopediyalar, elektron dərsliklər, simulyatorlar, həmçinin CD və DVD diskləri, video və audio avadanlıqlar, interaktiv lövhələr və s. daxildir. Bu vasitələr xarici dil dərslərində şagirdlərin müstəqil fəaliyyətinin təşkil olunması üçün olduqca əlverişli imkanlar yaradır.

İnteraktiv (“ağıllı” və ya elektron) lövhə - müasir təlim metodları ilə təşkil olunan sinif üçün olduqca zəruri olan rəqəmsal öyrənmə cihazıdır. Bu cihaz tədris prosesində müəllim və şagirdlərin fəallığını təmin etməklə dərs prosesinin daha maraqlı və əhatəli şəkildə təşkilinə şərait yaradır və şagirdlərdə tədqiqatçılıq qabiliyyətinin, həmçinin yaradıcı və tənqidi təfəkkürün formalaşdırılmasına və inkişafına kömək edir. “Ağıllı” lövhənin üzərində aparılan bütün əməliyyatları, dərsin gedişini və hazırlanmış materialları kompüterin yaddaşında saxlamaq və dəfələrlə istifadə etmək mümkündür. Bu da müəyyən səbəbdən dərsləri buraxan şagirdlər üçün xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Bu cihazın üstün cəhətlərindən biri də animasiya effektinin yaradılmasının mümkünlüyüdür. Hərəkətli şəkil və obyektlər şagirdlərin diqqətini cəlb etməkdə olduqca səmərəlidir.

Xarici dilin tədrisi prosesində internet texnologiyalarının sinxron və asinxron formalarından istifadə (elektron poçt, chat, forumlar, veb-konfranslar) xarici dilin bütün komponentlərində kommunikativ səriştənin aspektlərinin (lingvistik, sosiolingvistik, sosiomədəni, strateji, diskursiv) formalaşmasına və inkişafına olduqca müsbət təsir göstərir. Odur ki, dil tədrisində İKT vasitələrinin tətbiqi bu məqsədə istiqamətləndirilməlidir. İKT vasitələrindən istifadə şagirdlərin motivasiyasını, informasiya bazasını və koqnitiv inkişafını artırmaqla yanaşı, təlimin intensivləşdirilməsinə və fərdiləşdirilməsinə şərait yaradır. Xarici dil dərslərində istifadə olunan PowerPoint təqdimatları, mətn redaktorları, elektron cədvəllər, onlayn testlər, tərcümə proqramları, elektron dərslilər, elektron lüğətlər və başqa internet resursları şagirdlərin motivasiyasını artıran vasitələr arasındadır. Xarici dilin tədrisində autentik materiallardan istifadə xüsusi əhəmiyyətə malikdir. İnternet resursları autentik materiallarla zəngin olduğu üçün xarici dil tədrisində mühüm rol oynayır.

Bloq – Hal-hazırda xarici dilin tədrisində istifadəsi getdikcə genişlənən bloq onlayn jurnalı xatırladan veb-saytdır. Şagirdlərin yaratdığı bloqlar onlarda yaradıcılıq qabiliyyəti formalaşdırır və inkişaf etdirir. Bloqlar sosial şəbəkələri xatırladan bir sıra xüsusiyyətlərə malikdir. Belə ki, bloqlar şagirdlərə fikir mübadiləsi aparmağa, bir-birinin layihələri ilə bağlı fikir bildirməyə, həmçinin əlavələr və dəyişikliklər üçün təkliflər irəli sürməyə imkan verir. Bloqun üstün cəhətlərindən biri də tərtib və istifadə asanlığıdır, belə ki, şagirdlər gələcəkdə onlara yararlı olacaq rəqəmsal öyrənmə mühitini rahatlıqla yarada bilirlər. Şagirdlər müntəzəm şəkildə öz bloqlarında layihələr, şəkillər, audio və video materiallar yerləşdirə bilirlər [69].

Vloq (video-bloq) – Dərs prosesində müəllim tərəfində şagirdlərə təqdim edilən qısa videoçarxlar xarici dilin tədrisində olduqca faydalıdır, belə ki, lazım gələrsə, müəllim təlim zamanı həmin videoçarxların şagirdlərin dil və bilik səviyyəsinə uyğun olan xüsusi bir hissəsini təqdim edə bilər [38]. Şagirdlər özləri də müvafiq sosial şəbəkələrdən istifadə etməklə öz vloqlarını yarada bilirlər. Onların YouTube, Facebook kimi platformalarda paylaşdıqları videoçarxlar xarici dil öyrənməkdə və dil bacarıqlarını, xüsusilə də dinləmə

və danışma bacarıqlarını inkişaf etdirməkdə onlara kömək edir [45].

Podkast – Podkastlar müəyyən bir mövzuda hazırlanmış səs qeydləridir. Bu resursun adı “iPod” və ‘broadcast’ (yayım) sözlərinin birləşməsindən meydana gəlmişdir. Podkastın video qeydlərindən ibarət olan növü isə vodkast adlanır. İnternet vasitəsilə müvafiq veb saytlara daxil olaraq asanlıqla podkast yayımlarına qulaq asmaq, lazım gələrsə, şəxsi hesab yaradaraq onları öz endirmək və oflayn şəkildə dinləmək mümkündür. Şagirdlər ən sevdikləri mövzularla bağlı podkastlara qulaq asaraq öz dünyagörüşlərini və xarici dil biliklərini artırma bilirlər, bu, həmçinin onların motivasiyalarını yüksəltməyə də kömək edir. İstənilən zaman istənilən məkanda dinlənilən podkastlar, həqiqətən də, xarici dili yaxşı mənimsəmək istəyən şagird və tələbələr üçün olduqca faydalı bir resursdur. Xarici dilin daha yaxşı mənimsənilməsi üçün yalnız dil öyrənmə podkastlarını deyil, məhz həmin xarici dildə olan müxtəlif mövzulu (elm, əyləncə, xəbər və s.) və əsasən, ana dili həmin xarici dil olan şəxslər üçün məlumat məqsədilə hazırlanmış orijinal, yaxud autentik podkastları dinləmək və vodkastları izləmək daha faydalıdır [70]. Hazırda bu resursun ən geniş yayılmış nümunələrinə Spotify və iTunes aiddir.

Elektron poçt – tədris prosesində, xüsusilə də xarici dilin tədrisində həm şagirdlər, həm də müəllimlər üçün bir çox imkanlar irəli sürən bu internet resursu hazırda ən geniş tətbiq olunan vasitələrdəndir. Elektron poçt müxtəlif həcm və formatlarda olan faylların internet vasitəsilə iki və daha çox şəxsə göndərilməsini təmin edir. Xüsusən də həcmi çox olan və sosial şəbəkələr vasitəsilə kiməsə göndərilməsi mümkün olmayan faylları lazım olan şəxslərin elektron poçt ünvanına göndərmək mümkündür.

Hazırda bir çox veb saytlardan istifadə etməklə elektron poçt ünvanı əldə etmək olar, lakin Google-da alınan @gmail.com uzantılı ünvanlar tədris prosesinin iştirakçıları daha faydalıdır, belə ki müəllim Google-in təklif etdiyi interaktiv funksiyalardan istifadə etməklə hazırlanmış materialları şagirdlərin gmail ünvanlarına göndərə və bütün şagirdlərin bu virtual öyrənmə mühitində iştirakını təmin edə bilər. Xarici dilin tədrisində istifadə edilən həmin interaktiv funksiyalardan bəzilərinə nəzər salaq:

1. Google Jamboard – Bu onlayn interaktiv lövhə vasitəsilə müəllim, demək olar, ənənəvi

lövhdə həyata keçirdiyi bütün əməliyyatları icra edə bilər. Qələm, silgi və göstərici alətlərindən əlavə, bu onlayn lövhəyə əlavə edilə bilən rəngli stikerlər, mətn qutusu, müxtəlif qrafik təsvirlər və həndəsi fiqurlar müəllimin yeni mövzunu şagirdlərə daha rəngarəng üsulla izah etməsinə imkan verir. Sözügedən alətlərdən istifadə etməklə müəllim və şagirdlər həmin lövhə üzərində sinxron şəkildə müxtəlif çalışmalar edə, bir-birinin yazılı sual və cavablarını izləyə bilərlər. Bunun üçün sadəcə olaraq müəllim öz lövhəsinin linkini şagirdlərlə paylaşmalıdır.

2. Google Slide – Google-nin təklif etdiyi bu funksiya vasitəsilə müxtəlif məzmunlu təqdimatlar hazırlamaq, hazırlanmış təqdimatlara düzəliş etmək, onları istənilən şəxsə paylaşmaq və interaktiv şəkildə slaydlar üzərində işləmək mümkündür. Google Slide funksiyası vasitəsilə müəllim öz hazırladığı və tədris prosesində istifadə etmək istədiyi təqdimatları şagirdlərə göndərə və onları həmin təqdimatlar üzərində birlikdə işləməyə sövq edə bilər. Şagirdlər onlayn şəkildə müəllimin təqdim etdiyi sualları həmin anda yazılı şəkildə cavablandırdıqları zaman müəllim həmin cavabları və ümumilikdə şagirdlərin həyata keçirdiyi əməliyyatları izləyə bilər. Bu funksiya interaktivliyi təmin etməkdə olduqca əlverişlidir.
3. Google Forms – Google-nin asinxron funksiyalarından olan Forms açıq və qapalı tipli onlayn sorğuların hazırlanmasına imkan verir. Sorğunu tərtib edənin istəyindən asılı olaraq sorğuda iştirak edənlər doğru və yanlış cavabları görə bilirlər. Müəllimlər həftəlik, aylıq və ya rüblük test yoxlamaları hazırlamaq üçün Google Forms-dan istifadə edə bilərlər. Bu zaman onlar hər bir şagirdin verdiyi cavabdan əlavə, ümumi cavablar faizini də görüb izləyə bilirlər.

Bütün bunlardan əlavə, ingilis dilinin tədrisində istifadəyə olduqca yararlı olan bir sıra onlayn tədris platformaları mövcuddur. Tədris prosesində interaktivliyi və təlimin effektivliyini artırdığı üçün həmin onlayn platformalara da bir növ pedaqoji texnologiya kimi yanaşmaq mümkündür. Xüsusilə də dörd dil bacarığının birlikdə, yaxud ayrı ayrılıqda inkişaf etdirilməsi məqsədilə bütün dünyada aşağıdakı tədris platformalarından geniş şəkildə istifadə edilir:

Pear Deck – İnteraktiv təqdimat aləti kimi istifadə edilən bu platforma dərş prosesində şagird fəallığının və interaktivliyin artırılmasına olduqca kömək edir. Müəllimlər şagirdlər üçün təqdimat formasında nümayiş etdirilə bilən çalışmalar, yaxud suallar hazırlaya bilərlər. Lakin bu platformada müəllim qeyd edilən cavabların hansı şagirdə məxsus olduğunu görə bilmir, yalnız cavabları ümumi şəkildə görə. Bu funksiya şagirdlərin öz fikirlərini daha sərbəst şəkildə ifadə edə bilmələrinə şərait yaradır, lakin daha sonra onlar düzgün və yanlış cavabları görəb nəticə çıxara bilirlər. Müəllim bu platformadan qiymətləndirmə üçün deyil, əsasən, şagirdlər tərəfindən yeni mövzunun nə dərəcədə mənimsənildiyini müəyyən etmək və onları dərş prosesində iştiraka sövq etmək məqsədilə istifadə edə bilər [67].

Moodle – onlayn təlimin ən populyar platformalarından biri olan Moodle distant tədrisin təşkili üçün hazırlanmış effektiv və optimal təlim modelidir. Bu platforma çərçivəsində müəllim tədris ediləcək materialın təqdim olunma ardıcılığını və qrafikini sərbəst şəkildə seçə, həmçinin tədris edilmiş materialların şagirdlər tərəfindən mənimsənilmə səviyyəsini yoxlaya bilər. Moodle platforması müəllim və şagirdləri fərdi öyrənmə mühitinin yaradılmasına imkan verən təhlükəsiz sistemlə təmin edir [63].

MOO (Multy user, Object-oriented) - MOO texnologiyası çoxistifadəçili və obyekt yönümlü bir sistem, yaxud simulyasiyalardan ibarət virtual mühitdir. Bu mühitdə obyektlərlə qarşılıqlı əlaqə qurmaq mümkündür. Bu proqram təminatından həm əyləncə, həm də dil öyrənmə məqsədilə istifadə edilir. Bu texnologiyanın bəzi növlərində dünyanın müxtəlif yerlərindən olan və ingilis dilini öyrənən tələbələrin bir-biri ilə ünsiyyət qurmaları üçün təşkil edilmiş xüsusi “zonalar” vardır [53, s.3-4]. SchMOO tələbələrin dost mühitində ingilis dilini inkişaf etdirməsinə imkan verən dil tədrisi yönümlü MOO növlərindən biridir [68].

Seesaw – tədris prosesində şagird fəallığının yüksəldilməsinə xidmət edən bu təhsil platforması vasitəsilə müəllimlər şagirdləri kreativ tədris materialları hazırlamağa, hazırladıqları bu materialları digər şagirdlər və müəllimlərlə paylaşmağa və beləliklə, əməkdaşlığa sövq edirlər. Şagirdlər müxtəlif formatlı materiallardan (şəkillər, videolar,

linklər, PDF fayllar, qeydlər) istifadə etməklə öz biliklərini nümayiş etdirə və həmin materialları bu platformadakı şəxsi jurnallarına əlavə edə bilirlər. Dərs prosesinə dair qeydlərin saxlanıldığı Seesaw platforması tədrisin gedişatını və şagirdlərin nailiyyətlərini izləməyə şərait yaradır [66].

Bookcreator – Bu alət mətn, şəkil, audio və video fayllardan istifadə etməklə interaktiv hekayələr, rəqəmsal portfolyolar, tədqiqat jurnalları, şeir kitabları, elmi hesabatlar, təlimat kitabçaları və s. yaratmağa imkan verir. Öz fərqliliyi və rəngarəngliyi ilə seçilən, müxtəlif mözvlərə aid olan şablonlar lazım olan mətn hissələrinə daha yaxşı fokuslanmağa kömək edir. Bu alətdən istifadə etməklə şagirdlər öz biliklərini yaradıcı şəkildə nümayiş etdirə bilirlər [62].

Raz-Kids – Oxu bacarıqlarının inkişafına istiqamətləndirilmiş bu interaktiv tədris portalı dil öyrənən oxucularına 29 oxu səviyyəsini əhatə edən 800-dən çox elektron kitab və digər oxu resursları təklif edir. Şagirdlərin motivasiyasını yüksəltməkdə olduqca effektiv olan bu portalda hər bir elektron kitab onlayn şəkildə mövcuddur. Şagirdlər asanlıqla həmin kitabları oxuya, onların audio variantlarını dinləyə, öz səslərini yazıb qeydə ala, həmçinin kitablarla bağlı suallardan ibarət onlayn sınaqda iştirak edə bilirlər. Şagirdlərin qeydlərinə əsasən müəllim onları izləyə, qiymətləndirə və lazım gələrsə, onlara əlavə tapşırıqlar verə bilər. On və daha çox kitabı oxuyub bitirmiş və eyni zamanda, həmin kitablarla bağlı sınaqları müvəffəqiyyətlə keçmiş şagirdlər növbəti oxu səviyyəsinə keçə və daha çətin səviyyəli kitablara nəzər sala bilirlər.

Padlet – Əvvəllər Wall Wisher kimi tanınan bu alət vasitəsilə onlayn “bülleten lövhəsi” yaratmaq mümkündür. Mükəmməl bir onlayn öyrənmə mühiti olan Padlet istənilən yaşda olan şagirdlərin istifadəsi üçün olduqca asan və təhlükəsiz bir platformadır. İstifadəçilər istədikləri mövzunu seçib bülleten yarada, öz onlayn lövhələrində digər istifadəçilərin də görməsi üçün üçün şəkillər, videoçarxlar, audio fayllar, hiperlinklər yerləşdirə və öz səslərini qeydə ala bilirlər. Şəxsi istifadə üçün həmin lövhə gizli, digərlərinin istifadəsi üçün isə açıq edilə bilər. Bu veb aləti yeni mövzunu tədris etməyə hazırlaşan müəllimlər, həmçinin müxtəlif təqdimatlara və seminarlara hazırlaşmaq

istəyənlər üçün olduqca faydalıdır.

StudyLadder – Uşaqların həm psixoloji, həm də koqnitiv cəhətdən inkişaf etdiyi yaşlarda onlarda müasir təhsilin təməlinin qoyulması olduqca önəmlidir. Bu məqsədi reallaşdırmağa və keyfiyyətli təhsili bütün şagirdlər üçün əlçatan etməyə çalışan Avstraliyalı müəllimlər tərəfindən yaradılmış bu platforma 4-12 yaşlı uşaqlar üçün müxtəlif fənlərə aid bir çox ödənişsiz resurslar, məsələn, videolar, çalışmalar, interaktiv oyunlar, qiymətləndirmə testləri və başqa fəaliyyət növlərini əhatə edən onlayn tədris proqramıdır. Məktəb rəhbərliyi, müəllimlər və valideynlər şagirdlərin iştirak etdiyi həmin fəaliyyətləri asanlıqla izləyə və onların nəticələrinə nəzər sala bilərlər. StudyLadder platformasından ingilis dili fənnindən başqa riyaziyyat, informatika və başqa fənnlərin tədrisi məqsədilə də yararlanmaq mümkündür.

EdPuzzle – İstifadə asanlıığı ilə seçilən bu tədris platformasında videolardan təlim resursu kimi istifadə edilir. Şagirdlərin 65%-dən çoxunun vizual dilöyrənən olduğunu, 95%-dən çoxunun isə müntəzəm şəkildə YouTube platforması vasitəsilə təlim videoları izlədiyini nəzərə alsaq, videolardan təlim resursu kimi istifadə etmək olduqca məqsədəuyğundur. Bunun üçün müəllim sadəcə olaraq dərstdə istifadə edəcəyi videonu seçir, ehtiyac varsa, bu platformadan istifadə etməklə onu kəsib qısaldır və videoya aid istədiyi sualları, həmçinin öz səs qeydlərini əlavə edərək həmin videonu təlim prosesində istifadə edilə bilən bir çalışmaya çevirir. Müəllimlər özləri də platformaya öz videolarını əlavə edə bilərlər. Eyni zamanda, bu platformada müəllimlərin yüksək keyfiyyətə malik interaktiv videodərslərin təşkilində istifadə edə biləcəyi onlayn kitabxana mövcuddur. Dünyanın müxtəlif yerlərindən müəllimlər öz dərslərində həmin kitabxanadan bəhrələne bilərlər.

Epic – 12 yaşa qədər uşaqların istifadə edə biləcəyi minlərlə keyfiyyətli resursdan ibarət rəqəmsal oxu platformasıdır. Bu platformada hər dil səviyyəsinə, hər yaşa və hər mövzuya uyğun, istər elmi, istərsə də əyləncəli oxu materialı tapmaq mümkündür. Uşaqlar istədikləri yerdə və istədikləri zaman öz maraqlarına uyğun elektron kitabları oxuya, audiokitablara qulaq asa və təlim videolarını izləyə bilərlər. Epic platformasının təklif

etdiyi funksiyalar real həyatda da uşaqlar üçün olduqca faydalı olub, onların dünyagörüşünü genişləndirir, dil qabiliyyətlərini yaxşılaşdırır və özünəinamı artırır. Platformada uşaqların fəaliyyəti qeydə alınır və hər həftə onlara elektron poçt vasitəsilə oxu fəaliyyətlərindəki irəliləyişlər barədə məlumat verilir.

III FƏSİL

İNGİLİS DİLİ TƏDRİSİNİN YENİ PEDAQOJİ TEXNOLOGİYALAR

VASİTƏSİLƏ TƏŞKİLİ

3.1. Tədrisdə yeni pedaqoji texnologiyalardan istifadə zamanı meydana gələn problemlər və onların həlli yolları

XX əsrin 60-cı illərindən ABŞ, Böyük Britaniya, Almaniya, İtaliya, Rusiya, Yaponiya və başqa ölkələrdə təlimdə istifadə olunan texnoloji vasitələr kimi təhsil prosesinə gətirilən və qısa müddət ərzində diqqətəlayiq nəticələrin əldə edilməsinə təkan verən pedaqoji texnologiyalar, xüsusilə də kompüter, internet, multimedia və elektron öyrənmə vasitələri öyrədən və öyrənən arasında müntəzəm, operativ və qarşılıqlı əks əlaqə yaradan ən mühüm təlim vasitələrinə çevrilmişdir [28, s.7]. Təlim prosesində yeni pedaqoji texnologiyaların tətbiqi hər bir şagirdin psixoloji inkişafına güclü təsir göstərir. Müəllim şagirdlərin koqnitiv inkişafını və tədris prosesindəki fəallığını gücləndirmək, həmçinin təlimin səmərəliliyini artırmaq məqsədilə bir sıra pedaqoji texnologiyalardan istifadə edir. Pedaqoji texnologiyalar vasitəsilə alınan məlumatlar qısamüddətli yaddaşdan uzunmüddətli yaddaşa daha asan bir şəkildə ötürülür və şagirdlərdə təhliletmə, ümumiləşdirmə, nəticə çıxarma kimi qabiliyyətlərin inkişafına kömək edir.

Bu gün müasir təlim yalnız tədris vəzifələrinin deyil, həmçinin təlim, tərbiyə və inkişafın qarşılıqlı əlaqədə olduğu kompleks vəzifələrin planlaşdırılmasını tələb edir. Qeyri-səmərəli metodlarla sözügedən vəzifələrin həyata keçirilməsinə nail olmaq mümkün deyil. Çünki təlimin məqsəd və məzmunu dəyişdikcə tədris prosesində tətbiq edilən metod və texnologiyalar da dəyişir və yenilənir. Müasir təlimin səmərəliliyinin yüksəldilməsində həmin yeni pedaqoji texnologiyalar və onların imkanlarından düzgün istifadə böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Pedaqoji təlim metodları son dövrlərdə qeyri-ənənəvi yanaşmalarla həyata keçirilir. İKT-nin sürətli inkişafı və elektron tədris resuslarının yaradılması da yeni təhsil

modellərinin meydana gəlməsinə səbəb olmuşdur. Əgər ənənəvi təhsildə fakt və hadisələri əzbərləməyə diqqət yetirilirdisə, müasir məktəbin əsas məqsədi rəqabət apara bilən, tənqidi və analitik təfəkkürə, sərbəst qərar qəbuletmə və dəyişən şəraitə çevik uyğunlaşma qabiliyyətinə malik, həmçinin əməkdaşlıqetmə, ünsiyyətqurma bacarıqları olan və öz fikrini müstəqil şəkildə ifadə edə bilən şəxsiyyət formalaşdırmaqdır. Azərbaycanda geniş tədqiqata cəlb olunmuş pedaqoji texnologiyalar əsasında qurulmuş dərsin əsas prinsipləri kimi şagirdyönümlülük, ekzistensiallıq (tədris-təlim prosesinin qurulmasında bütövlükdə öyrənənin şəxsiyyətinin nəzərə alınması), unikalıq, inkişafetdiricilik, inteqrativlik və fundamentallıq diqqət mərkəzinə gətirilmişdir [14]. “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası” sənədində göstərilir ki, təhsil prosesində texnologiyalara əsaslanmadan təhsilin optimal qurulması mümkün deyil və dövlət siyasətinin mühüm tərkib hissəsi kimi “informasiya-kommunikasiya texnologiyalarına əsaslanan, yaradıcı düşüncəni inkişaf etdirən və təhsilalanın fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə alan müasir, fəal-interaktiv təlim metodları daha yüksək nəticələr verir” [2]. Azərbaycanda təhsil sisteminin dünya standartları səviyyəsinə çatdırılması iki istiqamətdə aparılan fəaliyyətdir. Bu fəaliyyət ölkəmizin və inkişaf etmiş xarici ölkələrin təhsil sahələrində əldə olunmuş nailiyyətlərin öyrənilməsinə və milli-mənəvi xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla tətbiqin həyata keçirilməsinə əsaslanır. Hazırkı dövrdə Azərbaycanda təhsil sisteminin yenidən qurulması və müasirləşdirilməsi ilə bağlı fəaliyyətlərin təşkilinin fəal (interaktiv) metodlardan istifadə vasitəsilə həyata keçirilməsi prioritet problem hesab edilir.

XXI əsrdə digər inkişaf etmiş ölkələrdə olduğu kimi, Azərbaycan məktəblərində də yeni təlim metod və texnologiyalarından istifadəyə geniş yer verilməkdədir. Müasir dövrdə cəmiyyətdə intensiv olaraq dəyişən sosial-iqtisadi və mənəvi münasibətlər təhsil sisteminin yeni pedaqoji texnologiyalara əsaslanmasını və müəllimlərin bu prosesə çevik, dinamik şəkildə adaptasiya olunmasını tələb etdiyindən pedaqoji texnologiyalardan düzgün və yerində istifadə müəllimlərin prioritetinə çevrilməlidir.

İlk dəfə inkişaf etmiş ölkələrdə əsas qoyulmuş pedaqoji texnologiyalarla bağlı təlim

metodları ötən əsrin yetmişinci illərində “proqramlaşdırılmış təlim” adı ilə məktəblərdə geniş şəkildə tətbiq olunmağa başlanmışdır [24]. Həmin ölkələrdə yeni pedaqoji texnologiyalar təlim metodları kimi proqramlaşdırıldığı halda, ölkəmizdəki məktəblərdə bu məsələ ilk vaxtlar düzgün qiymətləndirilmədiyindən yeni təlim metodları müsbət nəticə verməmişdir. Buna baxmayaraq, müasir dövrdə müəllimlər üçün tədris müəssisələrində yeni pedaqoji texnologiyaların tətbiqinə dair tövsiyələr hazırlanmaqdadır. Belə ki, yeni pedaqoji texnologiyaların tətbiqi ilə bağlı müasir problemlər yüksək səviyyədə təhlil edilərək onların tətbiqi imkanları dəqiqləşdirilir, həmin problemlərin həlli yollarına dair təkliflər irəli sürülür, eyni zamanda müəllimlər üçün iş imkanlarının yaradılması yolları müəyyənləşdirilir, habelə tədris prosesində müəllim-şagird münasibətlərinin qarşılıqlı əməkdaşlıq strukturları formalaşdırılır. Hər bir dərslərin gedişatının və ümumilikdə tədris prosesinin düzgün şəkildə qurulması, mümkün problemlərin əvvəlcədən müəyyənləşdirilməsi və meydana gələn zaman qısa müddətdə aradan qaldırılması və ümumilikdə mövzuya uyğun metod və pedaqoji texnologiyaların seçilməsi isə müəllimin öhdəsinə düşür. Müəllim üçün yeni olan metodikanın, yaxud texnologiyanın tətbiqində təhsil müəssisəsinin rəhbərinin mövcud innovasiyaya münasibəti də olduqca mühüm amillərdən biridir. Təəssüf ki, bu gün bir çox müəllimlər tədris prosesində innovasiyalar tətbiq etdiyi halda, onların fəaliyyəti tədris müəssisəsinin rəhbərliyi tərəfindən yeni meyarlar əsas götürülməklə lazımınca qiymətləndirilmir [20].

Dərs prosesində yeni pedaqoji texnologiyalardan və interaktiv metodlardan istifadə zamanı sinifdə vaxt itkisi, səs-küy, şagirdlərin mövzudan yayınması və diqqət dağınıqlığı halları baş verə bilər. Eyni zamanda, interaktiv metodların hər biri bütün mövzuların keçirilməsi üçün əlverişli deyil. Nümunə olaraq qeyd edə bilərik ki, bəzi müəllimlərin fikrincə, rollu oyunlar metodu, ümumiyyətlə, cütlərlə və qruplarla təşkil olunan işlər dərslərin təşkilində vaxt itkisinə və şagirdlərdə diqqət dağınıqlığına səbəb olur, həmçinin şagirdlərin əsas mövzudan uzaqlaşmasına gətirib çıxarır. Ona görə də vaxtdan daha səmərəli istifadə edəcəklərini düşünən müəllimlər bu cür yeni və interaktiv metodlardan istifadəyə bir çox hallarda yer vermək istəmirlər. Bundan əlavə, ənənəvi dərslərdən fərqli

olaraq, müasir pedaqoji texnologiyalar vasitəsilə təşkil edilmiş dərslər ilkin hazırlıq tələb edir. Müasir interaktiv dərslər mərhələli şəkildə həyata keçirildiyi üçün dərslərin gedişatı nəzərə alınmaqla vaxt bölgüsü əvvəlcədən düzgün planlaşdırılmalı və texniki problemlərin meydana gəlmə ehtimalı nəzərə alınaraq müəllimin əlində hazır alternativ materiallar olmalıdır. Bu təxmini plan vaxt itkisinin və dərslərin prosesində meydana gələ biləcək mümkün qarışıqlığın qarşısını almağa xidmət edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, ümumtəhsil məktəblərində xarici dil dərslərinin təşkilində istifadə olunan oyun-yarış tipli metodlar şagirdlər tərəfindən həm dərslərin, həm də həmin xarici dilin maraqla qarşılanmasına səbəb olur. Bu tipli metodlardan istifadə vasitəsilə təşkil edilmiş dərslər şagirdlərin xarici dili və yeni mövzunu mənimsəməsində, həmçinin öyrəndiklərini uzunmüddətli yaddaşlarına həkk edib uğurla tətbiq etmələrində mühüm rol oynayır. Müasir dərslərin çətinliyini və səmərəsizliyini, o cümlədən müasir dövrdə şagirdlərin dünyagörüşünü və bilik səviyyəsini nəzərə alsaq, oyun-yarış tipli metodlardan istifadə olduqca məqsədəuyğundur. Bu metodlar həm dərslərin aktiv və səmərəli keçməsinə, həm də yeni mövzunun şagirdlər tərəfindən daha yaxşı mənimsənilməsinə kömək edir.

Müasir pedaqoji texnologiyalardan və yeni təlim metodlarından tez-tez və yersiz istifadə etmək onların əhəmiyyətini azalda və şagirdlərin bu texnologiyalara laqeyd yanaşmasına səbəb ola bilər. Odur ki, dərslərin mövzusu ilə yanaşı, müəllim və şagirdlər tərəfindən qarşıya qoyulmuş əsas məqsəd nəzərə alınmaqla ən səmərəli təlim metodu seçilib tətbiq edilməlidir. Bundan başqa, eyni bir pedaqoji texnologiyadan dəfələrlə və uzun müddət istifadə tədris prosesinin səmərəliliyini azalda və şagirdlərin motivasiyasının azalmasına səbəb ola bilər. Buna görə də müəllim müntəzəm şəkildə öz üzərində işləməli, yeni pedaqoji texnologiyalara dərinlən bələd olmalı, tətbiq edə biləcəyi təlim metodları və texnologiyaları daha da zənginləşdirməli, həmin texnologiyaları öz dərslərində mərhələli şəkildə tətbiq etməli və onların müxtəlif növlərindən hansı halda və necə istifadə etməyi bilməlidir.

Məşhur pedaqoq Q.Ellis qeyd edir ki, təxminən 10 il əvvəl valideynlər məktəblərdə

xarici dil fənninin şagirdlər üçün əyləncəli olan əlavə bir fənn kimi tədris edildiyini düşünürdülər. Bu gün isə onlar xarici dil tədrisinin uşaqların əqli inkişafında, həmçinin gələcək təhsil və iş həyatındakı əhəmiyyətli rolunu daim diqqət mərkəzində saxlayırlar [44]. Yeni pedaqoji texnologiyaların tətbiqi ilə bağlı problemlərdən biri ilk vaxtlar bu yeni texnologiyalar və metodların valideynlər tərəfindən düzgün qiymətləndirilə bilməməsi olmuşdur. İllər boyu ənənəvi təlimə alışmış bəzi valideynlər övladlarının yeni mövzunu yalnız dərs prosesində öyrənməsini, müəllimin ev tapşırığı tələb etməməsini və ya tapşırıqların sayının çox olmamasını, əsasən, qruplarla işlərə vaxt ayrılmasını təbii olaraq düzgün qəbul etməmişlər, bu gün də bəzi müəllimlər sözügedən hallardan doğan iradlarla qarşılaşırlar. Problemin həlli şagird və valideynlərin yeni pedaqoji texnologiyalar və metodlarla bağlı kifayət qədər maarifləndirilməsini zəruri edir. Bundan ötrü fənn müəllimindən əvvəl təhsil sahəsi üzrə məsul təşkilatların və cari təhsil müəssisəsinin rəhbərliyi məsuliyyət daşımalı, ölkə ərazisində həm müəllimlər, həm valideynlər, həm də şagirdlər üçün müntəzəm olaraq maarifləndirici təlimlər təşkil edilməlidir.

Təhsil sistemində yeni pedaqoji texnologiyaların tətbiqi ilə bağlı meydana gəlmiş mühüm problemlərdən biri də bu məsələ ilə əlaqədar müəllim hazırlığının qeyri-qənaətbəxş olmasıdır. Uzun illər bu peşə üzrə fəaliyyət göstərmiş müəllimlərdən bir çoxu innovasiyalarla ayaqlaşa bilmir, dərsin gedişatında meydana gələn müxtəlif texniki problemləri yoluna qoymaqda çətinlik çəkir, yeni metodlara müraciət etmir və ənənəvi təhsil üçün xarakterik olan bir sıra cəhətləri qoruyub saxlamağa çalışırlar. Bu səbəbdən müəllim hazırlığı müəllimlərə texniki biliklər də aşılmalı, həm İKT-nin texniki problemlərinin həlli yolları, həm də yeni təlim metodları ilə bağlı geniş məlumatları əhatə etməli və müntəzəm olaraq kurslar, təlimlər, treninqlər, seminarlar, vebinarlar və s. vasitəsilə müəllimlərə İKT vasitələrindən və yeni pedaqoji texnologiyalardan səmərəli şəkildə istifadə ilə bağlı bütün lazımi informasiyalar aydın şəkildə çatdırılmalıdır. Çünki ingilis dilinin tədrisində kompüter resurslarından istifadə şagirdlərə xarici dildən ünsiyyət vasitəsi kimi istifadə etmək üçün yaranan psixoloji maneəni dəf etməyə kömək edir.

Bundan başqa, müəllimlər əlavə əyani vasitələr və didaktik materiallardan yerində

istifadə qaydasını da bilməlidirlər. Bütün bunlar təlim prosesinin səmərəli təşkilində mühüm rol oynayır, çünki sözlə verilən informasiyanın vizual vasitələrlə əlaqələndirilməsi şagirdlərin mövzunu daha asanlıqla qavramasını təmin edir [20].

Qloballaşmanın getdikcə artdığı və rəqabətin gücləndiyi müasir dövrümüzdə inkişafın əsas hərəkətverici qüvvəsi olan təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi prioritet məsələlərdən hesab olunur. Bununla əlaqədar, demək olar ki, bütün ölkələrdə təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə təsir göstərən bir çox inkişafyönümlü islahatlar aparılır. Eyni zamanda, təlimdə beynəlxalq təcrübələrin tətbiqi öz müasirliyi və səmərəliliyi ilə şərtləndirilir və yerli şəraitdə təlimin forma və məzmun cəhətdən yeniləşdirilməsinə istiqamətləndirilir. Odur ki, xarici ölkələrdə fəaliyyət göstərən yenilikçi müəllimlərin təcrübəsinə müraciət etmək də müəllim hazırlığının çatışmazlığı probleminin həllinə öz töhfəsini verə bilər. Xarici ölkələrin iş təcrübəsindəki yaradıcı meyllər öyrənilərək milli-mənəvi xüsusiyyətlərimizə inteqrasiya edilir və təhsilimizdə əsas maraq doğuran sahələrdən birinə çevrilir. Ödənişli və ödənişsiz bir çox onlayn sinxron tədris platformaları müəllimlərə dünyanın müxtəlif ölkələrində fəaliyyət göstərən müəllimlərlə ünsiyyət qurmağa, həmçinin onların müəllim və tələbələr üçün nümunə kimi təşkil edilmiş dərslərində distant formada iştirak etməyə imkan verir.

Təhsilin yeni bilik yaradan təcrübələr əsasında öyrənilməsi aşağıdakı məqsədlər daşıyır:

- Ünsiyyət bacarığını formalaşdırmaq üçün qlobal şəbəkə imkanlarından istifadə etmək;
- Beynəlxalq təcrübə - rəqabət qabiliyyətini gücləndirmək;
- Xarici iş təcrübəsinin həyat təcrübəsinə gətirilib çıxarılmasına nail olmaq;
- Təhsildə keyfiyyətə əsaslandırılan beynəlxalq layihələrdə iştirak etmək;
- Tədris proqramının məzmununu beynəlxalq təcrübə nümunələrinə uyğun tərtib etmək.

Müasir metod və texnologiyalar vasitəsilə aparılan dərslər mühüm pedaqoji-psixoloji prinsiplərdən biri olan fərdi yanaşma prinsipinə əsasən təşkil edilməlidir [20]. Bu prinsip

görə, tədris prosesində şagirdlərin hər birinə subyektiv şəkildə yanaşmaq və ayrı-ayrılıqda hər şagirdin fərdi xüsusiyyətlərini (yaş, cins, psixoloji vəziyyət, motivasiya və s.) nəzərə almaq lazımdır. Bu şəxsiyyətyönümlü yanaşma şagirdlərin gələcəkdə bir şəxsiyyət kimi inkişafı üçün psixoloji cəhətdən əlverişli şərait yaratmaqla yanaşı, tədris prosesində qarşıya qoyulmuş məqsədlərə istənilən səviyyədə nail olmağa kömək edir. Təcrübə göstərir ki, təhsildə şagirdlərin fərdi xüsusiyyətləri nəzərə alınmadıqda ən səmərəli təlim metodları belə öz əhəmiyyətini itirir.

Təlim prosesinin mövcud sxemi fəallıq keyfiyyətinə malikdir və hər bir şagirdin ona lazım olan bilikləri müstəqil əldə etməsinə və bütün həyatı boyu öyrənməyə qadir olan bacarıqlı, müstəqil tədqiqatçı kimi yetişməsinə kömək etmək üçün nəzərdə tutulub. Lakin bu cür təlim sxemini həyata keçirmək üçün müəllim biliklərin qazanılması yolunda öz bələdçi roluna yiyələnməklə kifayətlənməməli, həm də öz konkret funksiyalarını bilməli və bunları həyata keçirməyi bacarmalıdır. Bunun üçün o, ilk növbədə fasilitasiya prosesinin mahiyyətini aydın başa düşüb dərk etməlidir. Fasilitasiya bir proses kimi yönəldici, köməkçi sualların effektiv tətbiqinin köməyi ilə diskussiyaların təşkili və şagirdlərin fəallaşdırılması prosesindən ibarətdir. Fasilitasiyanın əsas xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, yeni məlumat müəllim tərəfindən deyil, şagirdlər tərəfindən aşkar edilir. Bu yanaşmanın əsas məqsədi şagirdlərin öyrənmək və yaratmaq tələbatlarını tam ödəmək, onların öz potensialını həyata keçirə bilməsi üçün şərait yaratmaqdır. Şagirdlərin fəal idrak mövqeyinin lazımi səviyyədə qalmasının zəruri şərti müəllimin ayrı-ayrılıqda hər bir şagirdə mərhəmətli və hörmətçil münasibətindən, həmçinin sinifdəki mühiti xüsusi həssaslıqla duymasından ibarətdir.

Müəllimin xeyirxah münasibəti, hörməti, şagirdləri olduğu kimi qəbul edilməsi, onları daim dəstəkləmək meylli, onların bacarıqlarına inam – bunların hamısı şagirdlərdə belə bir inamı möhkəmləndirə bilər ki, qarşıya qoyulmuş problemin həllində onun istənilən cəhdi yaradıcı fikir kimi qiymətləndiriləcək, ona ciddi və hörmətlə yanaşılacaqdır. Təlimin psixoloji mühiti məhz bu şəkildə dəyişdirildiyi təqdirdə uğursuzluq qorxusu və inamsızlıq hissi aradan götürülə bilər və şagirdlərin idrak

fəallığının dərslər boyu lazımi səviyyədə saxlanılmasına şərait yaranar.

Pedaqoji prosesdə şagirdlərin marağını da nəzərə almaq lazımdır. Şagirdin müəllimin ona münasibətindən və təlim şəraitindən kifayət qədər razılığı yoxdursa, dərslər həvəssiz yanaşır və tez yorulur. Bu səbəbdən təlimi elə təşkil etmək lazımdır ki, şagird həm texniki, həm də psixoloji şəraitdən tam razı qalsın. Yeni təlim metod və texnologiyalarının doğurduğu yaradıcı, kooperativ və interaktiv təlim mühiti şagirdlərin dərslərə olan həvəsini və marağını artırır, eyni zamanda dərslər prosesində meydana gələn problemləri müstəqil surətdə həll edə bilmələrini təmin edir. Müəllim-dərslər-şagird paradinamikası ilə qurulan ənənəvi dərslərdən fərqli olaraq, şagird-dərslər-müəllim paradinamikası ilə təşkil edilmiş müasir dərslər müəllim və şagirdlərin qarşıya qoyduqları məqsəddə daha tez və asanlıqla nail olmalarına şərait yaradır.

Son illərdə ölkəmizin təhsil sistemində elektron dərslərdən, yeni texnoloji vasitə və resurslardan istifadə, təhsil müəssisələrinin kompüter avadanlığı ilə təmin olunması, müəllimlərin tez-tez müraciət etdiyi interaktiv metodlar məhz İKT-nin geniş tətbiqinə əsaslanır. Lakin, təəssüf ki, bu gün ölkəmizin bütün bölgələrindəki təhsil müəssisələrinin İKT vasitələri ilə təminatı qənaətbəxş vəziyyətdə deyil. Hazırkı vəziyyətə gətirib çıxaran bir çox amillər mövcuddur:

- ölkə ərazisindəki təhsil müəssisələrində İKT vasitələri tətbiqinin prioritetlərini müəyyən edən məqsədyönlü dövlət siyasəti tam müəyyən edilməmişdir;
- ümumtəhsil orta məktəblərinin İKT vasitələri ilə təminatı müasir tələblərə cavab vermir;
- Azərbaycan dilində proqram təminatı yox dərəcəsidir, mövcud proqramlar isə keyfiyyət baxımından yetərsizdir;
- ölkəmiz İKT sahəsində bir çox beynəlxalq inteqrasiya layihələrindən kənarda qalır.

Bu gün sözügedən problemlərin həllinə müəyyən qədər töhfə vermək üçün təhsil sisteminin inkişaf dinamikasına uyğun olaraq müasir pedaqoji texnologiyalar, o cümlədən fəal və interaktiv metodlar sahəsində yerli və xarici müəllimlərin tədris metodlarına dair toplanan faydalı təcrübələr, həmçinin pedaqoji-psixoloji tədqiqatların nəticələri davamlı

və müntəzəm surətdə sistemləşdirilməli və ümumiləşdirilməlidir. Bu tendensiya ümumilikdə tədris prosesinin məzmununun da yeniləşdirilməsini, innovasiyalara uyğun şəkildə təşkil edilməsini tələb edir. Çünki ənənəvi təlim metodları müasir pedaqoji problemləri tam həll etməyə qadir deyil, eyni zamanda, təlimin məzmununun sürətlə dəyişməsi və müasir tədris prosesinin bugünkü tələblər nəzərə alınmadan aparılması təlimin səmərəsinin yüksəldilməsini, öyrənən və öyrədənlərin təhsildə fəal iştirakını tam təmin etmir. Odur ki, sözügedən problemlərin həlli pedaqoji prosesə pedaqoji texnologiya anlayışının elmi əsaslarla gətirilməsini bir prioritet kimi qarşıya qoyur və bütövlükdə təhsil sferasında fəal və interaktiv metodların, həmçinin müxtəlif texnoloji yanaşmaların tətbiqini zəruri edir. Bu məqsədə çatmaq üçün hazırda ölkədə aparılan pedaqoji araşdırmaların sayını artırmağa və əhatə dairəsini genişləndirməyə ehtiyac vardır.

3.2. Eksperimental tədris və onun nəticələrinin təhlili

“Ümumtəhsil orta məktəblərində ingilis dilinin tədrisində yeni pedaqoji texnologiyalardan istifadə” mövzusunda tədqiqat işinin son mərhələsində eksperiment metodundan istifadə edilmişdir.

Pedaqoji tədqiqatlar təlim-tərbiyə prosesini təkmilləşdirmək, müəyyən qanunauyğun əlaqələri üzə çıxarmaq məqsədi ilə planlı şəkildə aparılan araşdırmalardır. Pedaqoji tədqiqatda nəzərdən keçirilən metodların kompleks tətbiqi tədqiqatın uğurlu və obyektiv olmasını təmin edən əsas şərtidir. Pedaqoji tədqiqatlardan söhbət getdikdə eksperiment metodu hər hansı bir pedaqoji məsələni xüsusi təşkil olunmuş şəraitdə, hadisələrin gedişinə bilavasitə müdaxilə edərək öyrənmək kimi başa düşülür. Pedaqoji eksperimenti müəyyən pedaqoji fərziyyəni yoxlama metodu kimi də anlamaq mümkündür. Pedaqoji tədqiqatın təşkili məqsədilə bu metoda müraciət edən şəxs qarşısına qoyduğu məqsədə müvafiq şərait yaradır. Pedaqoji məsələləri, o cümlədən pedaqoji prosesi daha dərinləndirən araşdırıb öyrənmək üçün eksperiment metodu olduqca əlverişlidir. Bu metodun məqsədi pedaqoji prosesdə səbəb-nəticə əlaqələrini göstərmək, yeni tədris üsullarının səmərəliliyini ortaya çıxarmaq və s. ola bilər. Eksperimentin səmərəli nəticə verməsi üçün

onu başqa metodlarla (müşahidə, müsahibə, anket sorğusu və s.) əlaqələndirmək mühüm şərtidir.

Eksperimentin təşkili üçün uşaqların tərkibi, inkişaf səviyyəsi və müəllimin iş üslubu baxımından bir-birinə yaxın olan iki paralel sinif və ya qrup seçilir. Kontrol sinif və ya qrupda iş ənənəvi qaydada aparılır, eksperimental sinif və ya qrupda isə yeni qaydada təşkil edilir. Pedaqoji prosesin gedişi hər iki sinifdə müşahidə edilir və lazım olan qeydlər aparılır. Müəyyən müddətdən (1 ay) sonra hər iki sinif və ya qrupda işin nəticəsi müqayisə metodundan istifadə edilərək yoxlanılır. Riyazi-statistik metodlar eksperimentin nəticələrini kəmiyyət baxımından dəqiq şəkildə təhlil etməyə imkan verir.

Ümumtəhsil orta məktəblərində ingilis dilinin tədrisində yeni pedaqoji texnologiyalardan nə dərəcədə istifadə edildiyini müəyyən etmək üçün ilkin olaraq ingilis dili müəllimləri arasında müşahidə və sorğu aparmağa və orta məktəblərdə xarici dil dərslərinin necə təşkil olunduğunu, ən çox hansı üsullardan istifadə edildiyini araşdırmağa çalışdıq, eyni zamanda istifadə olunan dərslik və dərslikdən kənar materiallarla maraqlandıq və lazımı qeydləri apardıq, lakin istədiyimiz nəticəni əldə edə bilmədik. Belə ki, müəllimlərin yalnız bir neçəsinin dil tədrisində müasir pedaqoji texnologiyalardan istifadə edə bildiyi, bu səbəbdən də dilöyrənənlərin dərs prosesinin fəal iştirakçıları olmaq əvəzinə, yalnız passiv dinləyici kimi dərsdə iştirak etdikləri məlum oldu. Odur ki, sözügedən sahədə müəyyən çətinliklər olduğunu və bu cür ciddi problemlərin həllinə mümkün qədər tez nail olunmasına ehtiyac olduğunu sübut etdik.

Eksperimenti təşkil etməkdə məqsədimiz orta məktəb şagirdlərinə ingilis dilinin tədrisi zamanı, xüsusilə də bu dilin ünsiyyət vasitəsi kimi inkişaf etdirilməsində müasir yanaşmalardan və yeni pedaqoji texnologiyalardan, o cümlədən ən yeni İKT vasitələrindən istifadənin rolunu müəyyənləşdirmək idi. Qarşıya qoyduğumuz əsas məqsədə nail olmaq üçün eksperimental tədrisə üz tutduq. Eksperimental tədris Xırdalan şəhər 1 saylı tam orta məktəbin 8g və 8ə siniflərində üç mərhələdə həyata keçirilmişdir:

- I mərhələ - müəyyənedici eksperiment
- II mərhələ - öyrədici (formalaşdırıcı) eksperiment

- III mərhələ - yoxlayıcı eksperiment

21 may 2021-ci il tarixində təşkil edilmiş kontrol dərstdə mənimlə yanaşı əsas fənn müəllimi olan Binnətova Xədicə və müşahidəçi qismində magistrant Əliyeva Pəri iştirak edirdilər. Həmin gün şagirdlər ötən dərs onlara izah edilmiş “Exclamatory sentences” mövzusunda sual-cavab edilməli, mövzuya dair öz nümunələrini göstərməli və ev tapşırığı kimi yazdıqları çalışmaları müzakirə etməli idilər.

Sınıf: 8g (kontrol sınıf)

Dərsin mövzusu: Nida cümlələri (Exclamatory sentences)

Dərs növü: Yeni materialın mənimsənilməsi

Dərsin məqsədi və tapşırıqları: İngilis dilində nida cümlələri ilə bağlı biliklərin təkmilləşdirilməsi, dərslik çalışmaları (uyğunlaşdırma, boşluqları doldurma, cümlə qurma və s.)

Təhsil formaları: Sınıf işi

Tədris metodları: İnduktiv metod, qrammatik tərcümə metodu

Dərsin təşkili forması: Ənənəvi forma

Resurslar: Dərslik, çalışma kitabçası

Dərsin gedişi: Dərsə başlayarkən ilk növbədə şagirdləri adi qaydada salamladıq, jurnal üzrə şagirdlərin dərsə davamiyyətini yoxladıq və vaxt itirmədən cümlələrin növləri ilə bağlı sual-cavaba keçdik. Babazadə Leyla, Məmmədli Zəhra və Cəbiyeva Fatimə sual-cavabda daha yaxşı iştirak edərək digər şagirdlərdən seçildilər. Dərs adi qayda üzrə, yalnız fənn kitabına müraciət edilərək, heç bir əlavə materiallardan istifadə edilmədən aparılmışdır. Daha sonra yeni mövzu olan nida cümlələri şagirdlərə izah edildi və dərslikdə mövzu ilə əlaqəli tapşırıqların müzakirəsinə başlandı. Dərsdə qrammatik qaydanın deduktiv metodla öyrədilməsinə üstünlük verildi, çalışmaları müzakirəsində isə qrammatik tərcümə metodundan istifadə edildi. Dərsin sonuna yaxın dərstdə fəal iştirak etmiş şagirdləri qiymətləndirdik. Şagirdlərin çoxu tapşırıqları qənaətbəxş şəkildə yazsalar da, dərstdə yeni pedaqoji texnologiyalardan istifadə etmədiyimiz üçün bəzi şagirdlər diqqətlərini toplamaqda çətinlik çəkərək çalışmaları müzakirəsində və sual-cavabda fəal

şəkildə iştirak etməyə o qədər də həvəslə yanaşmadılar. Nəticə olaraq, dərsi mümkün qədər maraqlı şəkildə aparmağa çalışsaq da, ənənəvi üsulla təşkil edilmiş dərs prosesində monotonluq hiss olunurdu.

Cədvəl 1.

№	Kontrol sinif 8g	Qiymətlər		
		Şagirdlərin soyadı və adı	Kafi	Yaxşı
1	Babazadə Leyla Bəxtiyar			+
2	Məmmədli Zəhra Ramin			+
3	Əlizadə Məhəmməd Seymur		+	
4	Cəfərli Tahirə Rövşən	+		
5	Əhmədzadə Solmaz Anar		+	
6	İbrahimov Tuncay Mayıl		+	
7	Mirzəbəyli Məleykə Elxan	+		
8	İsmayılov Nicat Məhəmməd	+		
9	Cəbiyeva Fatimə Hamlet			+
10	Məhəmmədov Əlişan Rinat	+		
11	Fərzəliyeva Xədicə Rəfail	+		
12	Mahmudov Nihad Azər	+		
13	Kərimli Röya Nizami		+	

Eksperimental dərşimiz isə 25 may 2021-ci il tarixində baş tutdu. Təşkil etdiyimiz eksperimental dərşin əsas məqsədi dərş müddətində maksimum dərəcədə yeni pedaqoji texnologiyaların tətbiqi vasitəsilə ingilis dilindən ünsiyyət vasitəsi kimi istifadəni təşkil etmək və ənənəvi formada aparılan dərşdən nə qədər fərqli nəticələr ortaya qoya biləcəyimizi göstərmək idi.

Sınıf: 8ə (eksperimental sinif)

Dərsin mövzusu: İngiltərədə qeyd edilən bayramlar

Dərs növü: Yeni materialın mənimsənilməsi

Dərsin məqsədi və tapşırıqları: Hellouin bayramı ilə bağlı keçmiş biliklərin nümayişi və yeni məlumatlarla tanışlıq, Pear Deck platforması və Powerpoint proqramı vasitəsilə hazırlanmış çalışmalar

Təhsil formaları: Qruplarla iş

Tədris metodları: Kommunikativ dil təlimi, BİBÖ (KWL) metodu, anlayışın çıxarılması, yazılı “dəyirmi masa”

Dərsin təşkili forması: İnteraktiv forma

Resurslar: Powerpoint təqdimatı, videoçarx

Dərsin gedişi – Dərsə başlayarkən əvvəlcə şagirdləri salamlayıb onların ümumi əhvalını soruşduq və bugünkü dərsdə özlərindən və müəllimdən nə gözlədiklərini çəkinmədən, səhv etməkdən qorxmadan ingilis dilində ifadə etmələrini istədik. Özlərini səmimi bir dilöyrənmə mühitində hiss edən şagirdlər motivasiyaları və əhvali-ruhiyyələri yüksək şəkildə dərsə başladılar, bundan əlavə, passiv tələbələr də fikirlərini öz sözləri ilə müəyyən qədər ifadə etməyi bacardılar. Dərs prosesini kommunikativ dil təlimini tətbiq etməklə təşkil etdik. Qarşıya qoyduğumuz məqsədlərdən biri də şagirdlərdə kommunikativ səriştənin aspektlərini müəyyən qədər inkişaf etdirmək idi. Bu məqsədlə dərs prosesinin gedişatında yalnız ingilis dilindən istifadə etməyə xüsusilə diqqət göstərdik. Şagirdlər hər hansı problem və ya sual meydana gəldiyi təqdirdə yalnız ingilis dili vasitəsilə vəziyyətdən çıxmalı idilər. Eyni zamanda, dərsi fərdi yanaşma prinsipini əsas götürməklə, yəni şagirdlərin hər birinə subyektiv şəkildə yanaşmaqla və ayrı-ayrılıqda hər şagirdin fərdi xüsusiyyətlərini (yaş, cins, psixoloji vəziyyət, motivasiya və s.) nəzərə almaqla təşkil etdik. Bundan başqa, dərsimizi proyektor, elektron lövhə, kompüterlər və lazımi texniki avadanlıqlarla təchiz edilmiş sinif otaqlarından birində apardıq, odur ki şagirdlərin hər biri kompüterdən istifadə edə bildilər.

Dərsin əvvəlindəki 8-10 dəqiqəlik müzakirədən sonra şagirdlərdən dərsin mövzusunun nə olduğunu soruşduq. Dərsin mövzusu “İngiltərədə qeyd edilən bayramlar”

idi, şagirdlərin seçimi ilə əvvəlcədən dərsdə Hellouin bayramından danışmağı qərara almışdıq.

Əsas çalışmalara keçməzdən əvvəl oyun texnologiyalarından biri olan və müəyyən qədər tapmacaya bənzəyən “Anlayışın çıxarılması” metodu əsasında kiçik bir didaktik oyun təşkil etdik. Lövhəyə arxasında Jack-o’-lantern (kudu) yazılmış rəngli kağız asdıq, şagirdlər həmin sözü görmürdülər. Kağızın ətrafına orange (narıncı), lightened (ışıqlandırılmış), scary (qorxunc) və carved (oyulmuş) sözlərini yazdıq. Şagirdlər həmin xüsusiyyətləri nəzərə alaraq anlayışın adını tapmağa çalışdılar. Düzgün cavabı səsləndirən ilk şagird Hacılı Banuçiçək oldu. Bu, asan bir tapmaca olsa da, şagirdlərin diqqətini dərsə cəlb etməkdə və motivasiyalarını yüksəltməkdə olduqca effektiv idi.

Dərsdə interaktivliyi təmin etmək üçün Pear Deck platformasından istifadə etməklə dərsin mövzusunu ətraflı şəkildə əhatə edən çalışmalardan ibarət Powerpoint təqdimatı hazırlamışdıq. İnteraktiv təqdimat aləti kimi istifadə edilən bu tədris platforması dərs prosesində şagird fəallığının və interaktivliyin artırılmasına, Həmin onlayn tədris platforması şagirdlərin hər birinin təqdimatdakı sualları özünəməxsus şəkildə cavablandırmasını təmin edir və daha sonra onlar öz düzgün və ya yanlış cavablarını görüb nəticə çıxara bilirlər. Müəllimin cavabın hansı şagirdə məxsus olduğunu görə bilməməsi isə şagirdlərin iştirak fəallığını artıran digər bir faktordur, çünki dərsə hazır olmayan passiv şagirdlər də sual və tapşırıqların cavablandırılmasında çəkinmədən iştirak edə bilirlər. Müəllim bu platformadan qiymətləndirmə üçün deyil, əsasən, şagirdlərin mövzudan nə dərəcədə xəbərdar olduqlarını müəyyən etmək və onları dərs prosesində iştiraka sövq etmək məqsədilə istifadə edə bilər. Proyektor vasitəsilə nümayiş etdirdiyimiz 8 sualdan ibarət həmin interaktiv çalışmanı link vasitəsilə şagirdlərə göndərdik, beləliklə hər bir şagird öz qarşısındakı kompüterdə həmin çalışma üzərində işləyə bilirdi. İlk sualın cavabı kimi (What do you know about Halloween?) şagirdlər Hellouin bayramı haqqında əvvəlcədən bildikləri məlumatları qeyd etdilər. İkinci sual bayramın keçirilmə tarixi ilə bağlı idi (When is Halloween celebrated?). Üçüncü sual uyğunlaşdırma çalışması tipində idi (Match the items to their names). Dördüncü çalışmada verilmiş şəkildə bayram

simvollarını dairəyə alıb qeyd etmək lazım gəlirdi (Circle the Halloween symbols). Beşinci çalışmanın şərtinə görə şagirdlər bayram şirniyyatlarının adlarının qarşısına rəngli ulduzlar “yapışdırmalı” idilər (Put a star on the names of the eatable items). Növbəti sualda şagirdlərə YouTube platforması vasitəsilə qısa bir videoçarx nümayiş etdirdik və orada iştirak etməyən Hellouin qəhrəmanlarından birinə aid qısa şəkildə məlumat vermələrini istədik (Give a piece of information about a Halloween character that you didn't see in the video). Təqdimatı ilə bağlı meydana gələ biləcək mümkün texniki problemlərin qarşısını almaqdan ötrü həmin videoçarxı əvvəlcədən Youtube portalından yükləyib istifadə etdiyimiz kompüterin yaddaşında saxlamışdıq. Daha sonra nümayiş etdirdiyimiz təsvirdə Hellouinə aid neçə peçenye şəkli olduğunu soruşduq (How many “ghost cookies” are there in the picture?). Nəhayət, sonuncu sualda şagirdlərdən verilmiş tapmacanın cavabını tapmalarını tələb etdik (I am a body with a leg, an arm, and a head but I look like I am naked and bare. What am I?). Onlayn platformanın köməyi ilə təşkil edilmiş bu tapşırıq qiymətləndirmə məqsədi daşımırdı, burada əsas məqsəd şagirdləri sonrakı müzakirəyə hazırlamaq idi.

Təqdimatdan sonrakı müzakirə 15 dəqiqə davam etdi. Dərs prosesində əldə edilmiş yeni biliklərlə bağlı müzakirədə, demək olar ki, nisbətən passiv şagirdlər də daxil olmaqla hər kəs fəal şəkildə iştirak etdi. Şifahi müzakirənin sonlarında hər şagirddən BİBÖ (KWL) cədvəli hazırlamasını və öz biliklərini "what I know", "what I want to know", "what I learned" (bilirəm, istəyirəm bilim, öyrəndim) başlıqları altında qruplaşdırmasını istədik. Bu metod onlara əvvəlki bilikləri ilə yeni bilikləri arasında əlaqə yaratmağa və əyani şəkildə müqayisə aparmağa kömək etdi.

İstifadə etdiyimiz son metod isə yazılı “dəyirmi masa” oldu. İki qrupa ayırdığımız şagirdlərdən Hellouin bayramı ilə bağlı bildikləri sözləri vərəqdə qeyd etmələrini istədik. Saat əqrəbi istiqamətində hər kəs vərəqə yeni bir söz əlavə etdi. Yazılı “dəyirmi masa” iki tur davam etdi, üçüncü turda isə Əhmədov Tamerlan heç bir söz əlavə edə bilmədiyi üçün onun iştirak etdiyi qrup məğlub hesab edildi.

Dərsin sonuna yaxın daha aktiv şagirdləri qiymətləndirdik. Qeyd etmək istərdik ki, bu dərs olduqca maraqlı və səmərəli keçdi, eyni zamanda dərs prosesinin interaktivliyi olduqca yüksək idi. Bundan əlavə, şagirdlər yeni məlumatları mənimsəmək üçün öz keçmiş biliklərindən effektiv və uğurlu şəkildə istifadə etməyi bacardılar.

Cədvəl 2.

№	Eksperimental sinif 8ə	Qiymətlər		
		Şagirdlərin soyadı və adı	Kafi	Yaxşı
1	Hüseynzadə Arifə Altay			+
2	Hacılı Banuçiçək Mayıl			+
3	Nəsrullayev Əli Nail		+	
4	Qənbərov Eltunc Qulu		+	
5	Şahverdiyev Fırat Bəhram			+
6	Mehdili Jalə Nəşib	+		
7	Mustafayeva Jalə Mehman	+		
8	Möhsümzadə Murad Pənah	+		
9	Aslanzadə Səidə Orxan		+	
10	Qasımova Səbinə Azad		+	
11	Təhməzova Ülkər Yaşar	+		
12	Əhmədov Tamerlan Mehdi	+		
13	Vüsal Nəşirli Vüqar			+

Xırdalan şəhər 1 saylı tam orta məktəbdə ingilis dili fənni üzrə kontrol və eksperimental siniflərdə (müvafiq olaraq 8g və 8ə siniflərində) təşkil etdiyimiz dərsləri müqayisə etdik. Dərs nəticələrini cədvəl vasitəsilə bu şəkildə təsvir edə bilərik:

Cədvəl 3.

Nailiyyətlər	Kontrol sinif	Eksperimental sinif
Şagirdlərin sayı	13	13
Əldə olunan bilik	20-25%	60-65%
Dildən istifadə	25-30%	65-70%
Aktivlik dərəcəsi	15-20%	70-75%
Kommunikasiya	25-30%	65-70%
Əməkdaşlıq	15-20%	55-60%
Motivasiya	25-30%	70-75%

NƏTİCƏ

“Ümumtəhsil orta məktəblərində ingilis dilinin tədrisində yeni pedaqoji texnologiyalardan istifadə” adlı magistr dissertasiya işi üç fəsil və altı yarım fəsildə təqdim edilmişdir.

Tədqiqat işinin “Yeni pedaqoji texnologiyaların nəzəri xüsusiyyətləri” adlı ilk fəslinin “Pedaqoji texnologiya anlayışı və pedaqoji texnologiyaların təsnifatı” adlı ilk yarım fəsində pedaqogika elminin və pedaqoji texnologiyaların inkişaf tarixinə, müasir dövrün və cəmiyyətin təhsil qarşısına qoyduğu vəzifələrə, görkəmli dilçi və alimlərin pedaqoji texnologiyalara dair irəli sürdükləri tərif və təsnifatlara, pedaqoji texnologiyaların prinsiplərinə, son illərdə ölkə rəhbərliyi tərəfindən təhsil sahəsində həyata keçirilmiş tədbir və islahatlara, həmçinin bəzi inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsinə nəzər salınmışdır.

“İngilis dilinin tədrisində yeni pedaqoji texnologiyalardan istifadənin əhəmiyyəti və ona verilən tələblər” adlı ikinci yarım fəsildə qloballaşan dünyada xarici dil, xüsusilə də ingilis dili öyrənməyin əhəmiyyətindən, bu dilin öyrənilməsi zamanı meydana gələn problemlər və onların səbəblərindən, hər hansı dilin daha yaxşı mənimsənilməsi üçün görkəmli alimlər tərəfindən irəli sürülmüş elmi müddəalar və nəzəriyyələrdən, ənənəvi və müasir təhsil arasındakı fərqlərdən və ümumilikdə pedaqoji texnologiyaların tədris prosesində yaratdığı imkanlardan söhbət gedir.

Tədqiqat işinin “Yeni pedaqoji texnologiyalardan istifadənin metodologiyası” adlı ikinci fəslinin “Yeni pedaqoji texnologiyalar vasitəsilə ingilis dili tədrisinin səmərəli təşkili üsulları” adlı ilk yarım fəsində yeni pedaqoji texnologiyalara həm tədris prosesində istifadə edilə bilən texnoloji yeniliklər, həm də müasir təlim metodları kimi yanaşılmış, pedaqoji texnologiyaların tədris prosesində yerinə yetirdiyi funksiyalar, təlim prosesinə metodiki yanaşmanın növləri (ənənəvi, fəal, interaktiv), Blum taksonomiyası, kommunikativ dil təlimi, həmçinin kooperativ, təcrübə əsaslı, problem əsaslı, layihə əsaslı, internet əsaslı və s. təlim metodlarının tətbiqi üsulları barədə məlumat verilmişdir.

İkinci fəslin “İngilis dilinin tədrisində istifadə olunan yeni pedaqoji texnologiyaların

növlərinə dair nümunələr” adlı ikinci yarım fəslində əvvəlcə müəllimlər tərəfindən fərqli yollarla tətbiq olunan təlim texnologiyaları, yaxud tədris üsullarının təsnifatı verilmiş, ən geniş yayılmış pedaqoji texnologiyaların tədris prosesində tətbiqi yolu və əhəmiyyəti göstərilmişdir. Daha sonra xarici dil tədrisində ən çox istifadə olunan İKT vasitələrinin təsnifatı verilmiş, onların ən müasir növlərinə dair nümunələr göstərilmiş, xarici dilin tədrisi prosesində tətbiqi nəticəsində yaratdığı müsbət imkan və nəticələr vurğulanmışdır.

Tədqiqat işinin “İngilis dili tədrisinin yeni pedaqoji texnologiyalar vasitəsilə təşkili” adlı üçüncü fəslə ilk iki fəsildə söhbət gedən nəzəri məsələlərin praktiki cəhətdən əsaslandırılmasına həsr olunmuşdur. “Tədrisdə yeni pedaqoji texnologiyalardan istifadə zamanı meydana gələn problemlər və onların həlli yolları” adlı ilk yarım fəsil müasir dövrdə cəmiyyətdə intensiv olaraq dəyişən sosial-iqtisadi və mənəvi münasibətlərin təhsil sistemində göstərdiyi təsirləri, tədris prosesində yeni pedaqoji texnologiyaların tətbiqi ilə bağlı meydana gələn pedaqoji-psixoloji və texniki problemləri və həmin problemlərin mümkün həlli yollarını göstərir.

Üçüncü fəslin “Eksperimental tədris və onun nəticələrinin təhlili” adlı ikinci və son yarım fəslində tədqiqat işinin nəzəri və metodik əsaslarına dair üç mərhələdə (məyyənedici, öyrədici və yoxlayıcı eksperiment) həyata keçirdiyimiz eksperiment və onun nəticələri öz əksini tapır. İlk mərhələdə ümumtəhsil orta məktəblərində ingilis dilinin tədrisində yeni pedaqoji texnologiyalardan nə dərəcədə istifadə edildiyini müəyyən etmək üçün müşahidə və sorğu metodlarından istifadə edərək orta məktəblərdə xarici dil dərslərinin necə təşkil olunduğunu və ən çox hansı metodologiyadan istifadə edildiyini araşdırmağa çalışdıq, eyni zamanda istifadə olunan dərslik və dərslikdən kənar materiallarla maraqlandıq. Araşdırmalarımıza əsasən, müəllimlərin yalnız bir neçəsinin dil tədrisində müasir pedaqoji texnologiyalardan istifadə edə bildiyini, bu səbəbdən də dilöyrənənlərin yalnız passiv dinləyici kimi dərstdə iştirak etdiklərini və bu cür ciddi problemlərin həllinə mümkün qədər tez nail olunmasına ehtiyac olduğunu sübut etdik. Bu mərhələnin sonunda qeydlər aparıldı və növbəti mərhələdə öyrədici eksperimentə başlandı. Eksperimenti təşkil etməkdə məqsədimiz orta məktəb şagirdlərinə ingilis dilinin

tədrisi zamanı, xüsusilə də bu dilin ünsiyyət vasitəsi kimi inkişaf etdirilməsində müasir yanaşmalardan və yeni pedaqoji texnologiyalardan, o cümlədən ən yeni İKT vasitələrindən istifadənin rolunu müəyyənləşdirmək, dərs müddətində maksimum dərəcədə həmin pedaqoji texnologiyaların tətbiqi vasitəsilə ingilis dilindən ünsiyyət vasitəsi kimi istifadəni təşkil etmək, şagirdlərdə kommunikativ səriştənin aspektlərini müəyyən qədər inkişaf etdirmək və ənənəvi formada aparılan dərsdən nə qədər fərqli nəticələr ortaya qoya biləcəyimizi göstərmək idi. Eksperimental tədris Xırdalan şəhər 1 sayılı tam orta məktəbin 8g və 8ə siniflərində həyata keçirildi. Kommunikativ dil təlimi, BİBÖ (KWL) metodu, anlayışın çıxarılması və yazılı “dəyirmi masa” kimi yeni pedaqoji texnologiya və metodlar vasitəsilə, həmçinin fərdi yanaşma prinsipinə əsaslanaraq təşkil etdiyimiz dərsdə maksimum dərəcədə müasir İKT vasitələrindən də istifadə etməyə çalışdıq. Nəticədə bütün dərs prosesi ərzində şagirdlərin motivasiyası və dərsdə iştirak fəallıqları yüksək olmuşdur. Son mərhələdə eksperimental sinfin nəticələrini kontrol sinfinin nəticələri ilə müqayisə etdik və cədvəl vasitəsilə dissertasiyada qeyd etdik.

Nəticə olaraq, təhsilin inkişafına xidmət edən amillər kimi yeni pedaqoji texnologiyalardan, müasir metod və yanaşmalardan və İKT vasitələrindən istifadə ingilis dilinin tədrisi prosesini canlandırır və onu şagirdlərin daha çox maraq göstərdiyi bir obyektə çevirir. Hazırda tədrisin məzmun standartları elə təşkil olunmuşdur ki, onu texnologiyalardan istifadə etmədən reallaşdırmaq qeyri-mümkündür. Təlim prosesinin effektivliyini təmin etməyin ən səmərəli yolu bu və ya digər situasiya üçün əlverişli olan pedaqoji texnologiyanı tətbiq etməkdir. Yeni pedaqoji texnologiyalardan istifadə tədrisin keyfiyyət göstəricilərindən biridir, odur ki, bu texnologiyalar daim xarici dilin tədrisi prosesinin mərkəzində olmalı və onun inkişafına şərait yaratmalıdır.

1. Son illərdə ölkəmizin təhsil sistemində müxtəlif xarici ölkələrin tədris təcrübələri mənimsənilmiş və yeni pedaqoji texnologiyalar Azərbaycan tədris sisteminin mərkəzinə gətirilmişdir. Azərbaycanda təhsil sisteminin dünya təhsil məkanına inteqrasiyasını, başqa sözlə, dünya standartları səviyyəsinə çatdırılmasını təmin etmək üçün xarici ölkələrlə daha çox tədris-təcrübə mübadiləsi həyata keçirilməlidir. Bu

fəaliyyət ölkəmizin və inkişaf etmiş xarici ölkələrin təhsil sahələrində əldə olunmuş nailiyyətlərin öyrənilməsinə zəruri edir.

2. İngilis dilin tədrisində müasir yanaşmalardan istifadə tədris prosesini monotonluqdan və şablonlardan uzaqlaşdırmaqla yanaşı, müasir dövrün tələblərinə uyğun olaraq pedaqoji prosesi daha yaradıcı və konstruktiv edir. Odur ki, müasir pedaqoji yanaşmalardan istifadə bacarığına malik müəllimlərin fikirləri dinlənilməli, təhlil edilməli və onların məqbul hesab edilən təcrübələrinin həmkarları tərəfindən mənimsənməsinə imkan verilməlidir. Bundan əlavə, ölkənin hər yerində müəllim hazırlığı məsələsi diqqət mərkəzində olmalı və onlar tərəfindən xarici ölkələrdə fəaliyyət göstərən yenilikçi müəllimlərin təcrübəsinin öyrənilib tətbiq edilməsinə şərait yaradılmalıdır.

3. Ümumtəhsil orta məktəblərində ingilis dili tədrisinin əsas dil bacarıqlarının, həmçinin kommunikativ səriştənin formalaşdırılması və inkişafına yönəldilməsi daha məqsədəuyğundur. Əsas məsələ gənc dilöyrənənlərə necə öyrənməyi öyrətmək, onların tədris prosesində mümkün qədər sərbəst və fəal şəkildə iştirakına nail olmaqdır.

4. Əqli hücum, dəyirmi masa, auksion, ziqzaq, karusel, akvarium, klaster və s. kimi şagirdlərin zehni inkişafını və təfəkkürünü inkişaf etdirən, təlimin səmərəliliyini artıran pedaqoji texnologiyalar daim ingilis dilinin tədrisi prosesində tətbiq edilməli və ümumilikdə təhsil sisteminin inkişafını təmin etməlidir.

5. Təlimdə İKT vasitələrindən istifadə şagirdlərin motivasiyasını artırır və dərs prosesinə canlılıq gətirir. Xarici dil tədrisində ən çox istifadə olunan video və audio avadanlıqlar, interaktiv lövhələr, elektron məlumat kitabçaları və ensiklopediyalar, elektron dərsliklər, simulyatorlar, həmçinin CD və DVD diskləri və s. kimi İKT vasitələri şagirdlərin müstəqil fəaliyyətinin təşkil olunması üçün olduqca əlverişli imkanlar yaradır. İnternet texnologiyalarının sinxron (vebinar, çat, videokonfrans və s.) və asinxron formaları (bloq, vloq, elektron poçt, podkast və s.) xarici dilin bütün komponentlərində kommunikativ səriştənin aspektlərinin (lingvistik, sosiolingvistik, sosiomədəni, strateji, diskursiv) inkişafına müsbət təsir göstərir.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dilində

1. Ağayev Ə.Ə., Həsənov A.A. Pedaqogika (Dərslik). Bakı, “Nasir” nəşriyyatı, 2007, 496 səh.
2. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası. //Azərbaycan məktəbi, 2013, №5.
3. Azərbaycan Dillər Universitetinin yaranmasının 80 illiyinə həsr olunmuş — Xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri|| mövzusunda Respublika elmi-praktik konfransının tezisləri (Bakı, 11-12 may 2017-ci il) 520 səh.
4. Azərbaycan Respublikasında ümumtəhsil məktəblərinin informasiya və kommunikasiya texnologiyaları ilə təminatı Proqramı” (2005 – 2007 – ci illər). Bakı, 2005.
5. Əliyev A.H. Müasir pedaqoji texnologiyalar və kimyanın tədrisində onlardan istifadənin metodikası. Bakı: “Mütərcim”, 2009. 256 səh.
6. Əliyeva F., Məmmədova Ü. Müasir təlim texnologiyaları, Bakı: “MBM” nəşriyyatı. 2014.
7. Əlizadə Ə. Yeni pedaqoji təfəkkür. Bakı: Adiloğlu, 2001.
8. Əsgərov M.B. Linqvo-psixoloji vəhdət nəzəriyyəsi. Bakı: “Elm və təhsil”, 2015 – 192 s.
9. Fəal (interaktiv) təlim. Təlimatçılar və müəllimlər üçün vəsait. Bakı-2013.
- 10.Fəal təlim və məktəb rəhbərliyi. "Fəal təlim məktəbləri şəbəkəsinin yaradılması" mövzusunda keçirilmiş seminarın materialları. Bakı, YUNİSEF, 2001.
- 11.Hüseynova F. Təlim prosesi və daxili nizam-intizam qaydalarının təşkili (modul dərs vəsaiti). Bakı, 2020, 235 səh.
- 12.Hüseynzadə R. Pedaqogika. 2 cilddə. I cild. Bakı, 2013.
- 13.İbrahimov F., Hüseynzadə R. Pedaqogika: 2 cilddə. I cild. – Bakı: “Mütərcim”, 2012, 706 səh.
- 14.Mehrabov A.O. Müasir dərs: onun təşkili və gedişinə qoyulan əsas tələblər. “Təhsil problemləri” qəzeti, 2013, 31 iyul.

- 15.Mehrabov A.O. Təhsilin demokratikləşməsi: problemlər, vəzifələr. //Təhsil, mədəniyyət və incəsənət, Bakı, №4, 2001.
- 16.Mehrabov A.O., Abbasov Ə., Zeynalov Z., Həsənov R. Pedaqoji texnologiyalar. Bakı: Mütərcim, 2006, 372 səh.
- 17.Mərdanov M. Azərbaycan təhsili islahat yollarında: uğurlar, problemlər, vəzifələr... Bakı, 2001.
- 18.Mərdanov M., Mehrabov A., Qardaşov T. Təlim-tərbiyə prosesinin və nəticələrinin qiymətləndirilməsi islahatın mühüm amili kimi. //Azərbaycan məktəbi. Bakı, №1, 2002.
- 19.Nəzərov A.M. Müasir təlim texnologiyaları fənni üzrə proqram. Bakı, 2010
- 20.Nəzərov A.M. Müasir təlim texnologiyaları. Dərs vəsaiti. ADPU-nəşriyyatı. Bakı-2012. 103 səh.
- 21.Öyrənmə prosesində internetin rolu. //Dil və ədəbiyyat, № 4, 2009.
22. Qədimova X.“İnteraktiv təlim metodları və onların yolları”, Bakı-2003
- 23.Quliyeva S., Qafarova N., Ağayeva N. və b. İnformatika. Dərs vəsaiti. Bakı: Çarşıoğlu, 2011.
- 24.Qurbanov Ə.N., Məmmədova A.Z., Şadlinskaya G.V. Kimya tədrisi metodikası praktikumu. Ali məktəblər üçün dərs vəsaiti. Bakı, ADPU-nəşriyyatı, 2014, 386 səh.
- 25.Şirəliyev Ə.Ş. Orta məktəblərdə xarici dil müəllimliyi ixtisası üzrə pedaqoji təcrübənin təşkili və aparılması. Metodik vəsait. – Bakı: “Mütərcim”, 2012. – 180 səh.
- 26.“Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 2009.
- 27.Təlim prosesində informasiya texnologiyalarından istifadə müasir dövrün tələbi kimi. “Tarix və onun problemləri” jurnalı. 2008.
- 28.Təlim prosesində mobildən istifadə. “Elmi İrtibat” jurnalı, № 4, 2009.
- 29.Veysəlli F.Y. Dil. Bakı: “Təhsil”, 2007, 291 səh.
- 30.Veysəlli F.Y. Koqnitiv dilçilik: əsas anlayışları və perspektivləri. Bakı. “Mütərcim”. 2015 – 119 səh.
- 31.Veysəlli F.Y. Seçilmiş əsərlər. I cild. – Bakı: Mütərcim, 2009. – 660 səh.
- 32.Veysova Z. Fəal təlim üzrə nümunəvi dərslərin toplusu. UNİCEF, Bakı-2002.

- 33.Veysova Z. Məktəb müəllimləri üçün fəal təlim metodlarına giriş kursu. UNICEF, Bakı-2003.
- 34.Veysova Z. Ümumi orta təhsil səviyyəsi üzrə yeni fənn kurikulumlarının tətbiqi. Bakı, 2013.
- 35.Veysova Z. Fəal (interaktiv) təlim. Müəllimlər üçün vəsait. Bakı, 2007. 149 səh.
- 36.Yeni təhsil proqramlarının (kurikulumların) tətbiqi məsələləri. Bakı, 2014.

İngilis dilində

- 37.Aarts, B. and G. Nelson (1999) 'Investigating English around the world: the InternationalIn: R. S. Wheeler (1999b).
- 38.Baran, E. (2007). The Promises of Videoblogging in Education. The Annual Convention of the Association for Educational Communications and Technology. p10.
- 39.Brown, H. D. Principles of language learning and teaching. Englewood Cliffs, N. J: Prentice-Hall, 1987, 350p
- 40.Chomsky N. Aspects of the theory of syntax. Cambridge: Cambridge University Press, 1965, 261p.
- 41.Chomsky N. Cartesian linguistics. Cambridge: Cambridge University Press, 1966, 157p.
- 42.Cuban, L. Oversold and underused: Computers in the classroom. Cambridge MA: Harvard University Press, 2001, 250p
- 43.David A. C. Web-based learning: pros, cons and controversies // Clinical Medicine. London, 2007.
- 44.Ellis, G. 2000. Teaching English to young learners: reflections on a decade (1990-2000). The British Council.
- 45.Fidan, M., & Debbag, M. (2018). The Usage of Video Blog (vlog) in the —School Experiencel Course: The Opinions of the Pre-service Teachers. Journal of Education and Future year: 2018, issue: 13, 161-177.
- 46.Ismailova D.A. Teaching English as a Foreign Language (Textbook). Baku: “Moutarjim”, 2011. - 319 p.

47. Jager S. Towards ict-integrated language learning. Developing an Implementation Framework in terms of Pedagogy, Technology and Environment, 2009, 414p.
48. Jalolov J., Methods of teaching foreign languages, Tashkent-2012.-99-100 p.
49. Mother Tongue. Counts for Both Sexes, for Canada, Provinces and Territories. 2001, - 328 p.
50. Piaget, J. (1972). Some aspects of operations. In M. W. Piers (Ed.), Play and development (pp. 15-27). New York: W. W. Norton.
51. Rogova G.V. Methods of Teaching English. Moscow, 1983. - 351 p.
52. Skinner B. Verbal Behavior. New York. Appleton-Century-Crofts, Inc. 1957.
53. Teeler D. With Gray P. How to use the internet in ELT, England: Pearson Education Limited, 2000, 120p.
54. Warschauer M., Shetzer H., Meloni C. Internet for English Teaching. Washington: United States Department of State, 2003, 176p.

Rus dilinda

55. Маслова Ю.В. Содержание и формы иноязычной речевой деятельности студентов пед. вуза в контекстном обучении (на материале английского языка): Автореф. дис. ...канд. пед. наук. – Липецк, 2000. - 26 с.
56. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. Учебное пособие для студентов пед. вузов и системы повышения квалификации педагогических кадров / Е.С. Полат и др.; Под ред. Е.С. Полат. - М.: Изд-во Центр «Академия», 2000. 108 с.
57. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: учебное пособие.— М.: Народное образование, 1998.
58. Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам. М. Просвещение, 2006. 238 с.

İnternet mənbələri

59.<http://work.ua>

60.<http://www.britishcouncil.org>

61.<http://www.searchenginewatch.com/resources/reviews.html>

62.<https://bookcreator.com>

63.https://docs.moodle.org/311/en/About_Moodle

64.<https://prezi.com>

65.<https://sharewithcare.wordpress.com>

66.<https://web.seesaw.me>

67.<https://www.edsurge.com/product-reviews/pear-deck-product>

68.<https://www.ericdigests.org>

69.<https://www.teachingenglish.org.uk>

70.<https://www.thepodcasthost.com>